

COCA-COLA
2020 Oostkamp

GOM
WEST-VLAANDEREN

☐ Kopiëren ☐ Recto ☐ Recto/verso

☐ Niet
☐ Inbinden met ringen
☒ Inbinden met unibind

Kopies zijn bestemd voor:

	An	Vanhulle
	Anne	Verhaeghe
	Annelies	Demeyere
5	Brigitte	Declerck
	Christiane	Gunst
	Claude	Lybeer
	Diederik	Franco
	Els	Lowyck
	Guy	Bourdet
	Hans	Zegers
	Hans	Desmyffere
	Isabel	Dobbelaere
	Ivan	Landuyt
	Jacques	Vandewalle
	Johan	Bisschop
	Johan	Lammerant
	Katrien	Bauters
	Marc	Geens
	Norbert	Vanhove
	Rik	De Keyser
	Rik	Houthaeve
	Sabine	Simoens
	Sofie	Heirman
	Sven	De Bevere
	Tanja	Termote
	Viviane	Van Pottelberghe
	Wouter	Rommens

Dorpen in de grensstreek van de Westhoek

Leefbaarheid en sociale vitaliteit van grensdorpen vanuit het
perspectief van jonge bewoners

Dit verslag is het resultaat van een Leeronderzoek Sociale Geografie van de opleiding Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam en een onderzoeksopdracht van de provincie West-Vlaanderen.

Deze studie is uitgevoerd in opdracht van de deputatie van de provincieraad van West-Vlaanderen: Carl Decaluwé (provinciegouverneur), Jean de Bethune, Franky De Block, Guido Decorte, Bart Naeyaert, Myriam Vanlerberghe, Carl Vereecke, (gedeputeerden), Geert Anthierens (provinciegriffier) met de financiële steun van Europa in het kader van het Interreg IV programma (Frankrijk - Wallonië - Vlaanderen) / project Territoriale Coöperatie.

Colofon

Omslag en figuren: UvA-Kaartenmakers, Castricum

Foto's: Bern Paret, Frans Thissen (p. 68)

ISBN 978-94-90312-41-1

© 2013 Frans Thissen, Marieke van der Meer

Urban Geography Programme, Afdeling Geografie, Planologie en Internationale
Ontwikkelingsstudies, Universiteit van Amsterdam

Plantage Muidersgracht 14

1018 TV Amsterdam

Frans Thissen, onderzoek en advies

Vogelwaard 41

2036 GE Haarlem

T +31 (0)23 5363820

M +31 (0) 6 23674972

E frans@thissen.net

Dorpen in de grensstreek van de Westhoek

Leefbaarheid en sociale vitaliteit van grensdorpen vanuit het
perspectief van jonge bewoners

Frans Thissen
Marieke van der Meer

De afronding van dit onderzoek werd begeleid door een stuurgroep bestaande uit Jan Durnez (burgemeester stad Ieper), Jozef Hessel (Architect | Urban Design), Dieter Hoet (Westhoekoverleg), Line Putseys (Stafmedewerker West-Vlaamse Intercommunale), Loes Vandromme (Schepen stad Poperinge), Mieke Vanelslande (Projectcoördinator Jeugd in de Westhoek), Chris Verstraete (Samenlevingsopbouw West-Vlaanderen) en vanuit de Provincie West-Vlaanderen: Wouter Bertier (Coördinator Interregproject Terco), Filip Boury (gebiedswerker Westhoek), Karl Catteeuw (Adjunct-adviseur), Hilde Coudenys (Steunpunt Sociale Planning, dienst welzijn), Elien Declercq (Adjunct-adviseur/Beleidsmedewerker Noord-Frankrijk), Ward Deschildre (Provinciaal projectcoördinator Interreg-project 300 jaar grens), Jan Leicher (Gebiedswerking Welzijn Westhoek), Bern Paret (Regiocoördinator Westhoek), Chiel Vandenbergh (Coördinator Interregproject Muren en Tuinen).

Een groot deel van de gegevens waarop dit rapport is gebaseerd zijn verzameld door studenten sociale geografie van de Universiteit van Amsterdam die in het voorjaar van 2011 deelnamen aan het Leeronderzoek Methoden en Technieken: Lukas Mohn, Kees Krul, Aris Bakker, Ivan Stam, Annabel Kamphuis, Robin van de Aardweg, Lianne Kraakman, Monique van Benthem, Sieske Valk, Margot Wapenaar, Anne-Wil Broersma, Kas Kroese, Daniël van Dok, Franjo Tvrtkovic-Sahin, Aansan Yeh, Floor Remkes, Emiel Bijlmakers, Pieter Lolkema, Tim van der Lans, Lonneke van Kuijeren, Koen de Kool, Robin Gugelot, Michiel Dekker, Marten de Roest, Laura Schoot, Ellen van de Berg, Steven Schokker, Miles Copping, Jan van der Ven, Maaijke Braspenning, Marien van der Leeuw, Liselotte Hagedoorn, Noor Figdor, Laurens Hoek, Coco Plooijs, Corien Remijnse, Heleen Hoogers, Lianne Kraal, Jolien Bangma, Melissa Zwaan, Joline Rodermans, Petra Schoof, Lisa Schnell, David Ismangil, Vincent Beets, Rosanne Vos, Lisa Roodenburg, Roos Schelen, Lucia Schuddeboom, Kimberley Kleijne, Anke Rolsma, Lenneke Huisman, Daniël Scheeroren, Swarish Marapengopi, Noor Cornelissen, Skadi Renooy, Nicolien van Eijk, Elmar Hanewald, Bilal Amajjoud, Marco de Wolff, Kim Carlotta von Schönfeld, Mirjam van Es

Voorwoord

Dit rapport bevat de resultaten van een sociaalgeografisch onderzoek in een aantal dorpen in de grensstreek van de Westhoek naar de beoordeling door jonge bewoners van de leefomgeving in hun dorp en hun eigen bijdrage aan de kwaliteit van de leefomgeving. Daarbij is bijzondere aandacht besteed aan de betekenis van de nabije taalgrens en staatsgrens. Aanleiding voor het onderzoek vormde zowel de hardnekkige stagnatie van de woonfunctie in de dorpen langs de grenzen van de Westhoek als de viering van het 300-jarig bestaan van de huidige grens met Frankrijk in 2013. De meeste gegevens waarop dit onderzoek is gebaseerd zijn verzameld door 62 studenten sociale geografie van de Universiteit van Amsterdam tijdens een veldwerk in het kader van een leeronderzoek sociale geografie in het voorjaar van 2011. Deze zijn aangevuld met de resultaten van een nadien door de provincie West-Vlaanderen verspreide schriftelijke vragenlijst. De provincie West-Vlaanderen gaf door het verlenen van een onderzoeksopdracht de mogelijkheid alle verzamelde gegevens uitvoerig te analyseren en daarover te rapporteren. Daardoor ontstond de mogelijkheid om Marieke van der Meer als onderzoeker bij dit project te betrekken. Zij is verantwoordelijk voor de hoofdstukken 2 en 3 en delen van de hoofdstukken 1, 5 en 6.

Dit rapport was mogelijk dankzij de hiervoor genoemde onderzoeksopdracht van de provincie West-Vlaanderen, de medewerking van een groot aantal bewoners van de grensdorpen in de Westhoek en de bestuurders en ambtenaren van de gemeenten Mesen, Heuvelland, Poperinge en Alveringem en de medewerkers van de provincie West-Vlaanderen in het Esenkasteel, het streekhuis van de Westhoek. In de fase van het analyseren en schrijven speelde de begeleidingscommissie, met name Bern Paret, Karl Catteeuw en Wouter Bertier, een belangrijke rol. Hilde Coudenys van het steunpunt sociale planning van de provincie leverde zowel belangrijke gegevens als nuttig commentaar op onze bewerkingen. Elien Declercq (provincie West-Vlaanderen) en Hans Knippenberg (Universiteit van Amsterdam) wezen ons op literatuur over grenzen en grensgebieden. Anita Vanscheeuwyck, Nancy Terriere en Winnie Bruynooghe (streekhuis Esenkasteel) verzorgden de transcripties van een aantal geluidsopnames van de gehouden interviews. De ambitieuze GIS en multivariate analyses in hoofdstuk 4 en 5 waren niet mogelijk zonder de deskundige advisering van collega Sjoerd de Vos van de Universiteit van Amsterdam. UvA-Kaartenmakers zorgde, zoals gebruikelijk, voor kaarten en diagrammen. Tenslotte willen we de studenten en collega's die deelnamen aan het leeronderzoek bedanken voor hun immer kritische inhoudelijke inbreng en hun bijdrage aan de dataverzameling.

Voor het voltooiën van het rapport dat voor u ligt is de steun van ons beider 'thuisfront' onontbeerlijk geweest. Mieke en Paul trokken enkele malen met ons mee naar de 'verre' Westhoek en accepteerden onze vaak afwezige blik in de periode van het analyseren en schrijven van dit rapport.

Frans Thissen
Marieke van der Meer

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	v
Inhoudsopgave.....	vi
Inleiding.....	9
Het thema: Leefbaarheid en sociale vitaliteit van grensdorpen.....	9
De context van het onderzoek.....	10
De Westhoek: een introductie.....	10
Demografische en woonmilieuontwikkelingen in de Westhoek.....	11
Recente ontwikkelingen van de woonfunctie.....	15
De betekenis van grenzen voor de Westhoek.....	17
Theoretische inzichten.....	19
Leefbaarheid en sociale vitaliteit van dorpen.....	19
De betekenis van grenzen.....	21
Het uitgevoerde onderzoek.....	24
De vraagstelling en onderzoeksopzet.....	24
Verslag van de dataverzameling.....	26
Conceptueel schema en hoofdstukindeling.....	27
Oordeel over de deelgemeente.....	33
Inleiding.....	33
De tevredenheid over de woning.....	34
De tevredenheid over de deelgemeente.....	37
Waardering en belang in rangorde.....	41
Conclusies.....	48
De eigen inbreng van bewoners.....	51
Inleiding.....	51
Deelname aan dorpsactiviteiten en lokale tradities.....	52
Deelname aan verenigingsleven en organisaties.....	56
Deelname binnen of buiten de eigen deelgemeente.....	58
Houding ten opzichte van inwijkelingen en Franstalige bewoners.....	60
Houding tegenover de politiek.....	63
Conclusies.....	65
De betekenis van grenzen.....	69
Inleiding.....	69
De betekenis van grenzen in het leven van de bewoners van grensdorpen.....	70
Percepties van de Westhoek als grensgebied.....	70
Grensoverschrijdende sociale netwerken.....	74
Grensoverschrijdende activiteiten.....	75
Achtergronden van de betekenis van grenzen.....	77
Conclusie.....	80

De achtergronden van leefbaarheid en sociale vitaliteit.....	83
Inleiding.....	83
Ervaren leefbaarheid en vormen van sociale vitaliteit samengevat.....	85
De ervaren leefbaarheid.....	85
Verbindende sociale vitaliteit.....	86
Vernieuwende sociale vitaliteit.....	87
De betekenis van de grens in samenhang met leefbaarheid en sociale vitaliteit ...	88
De achtergronden van ervaren leefbaarheid en vormen van sociale vitaliteit in meervoudig perspectief.....	89
De ervaren leefbaarheid.....	90
De waardering en het belang van voorzieningen.....	91
Bijdrage aan verbindende sociale vitaliteit.....	94
Bijdrage aan vernieuwende sociale vitaliteit.....	95
Conclusie.....	96
Conclusies en <i>aanbevelingen</i>	101
Inleiding.....	101
Het grote belang van de woning.....	102
Het oordeel van bewoners over de woonomgeving.....	103
De bijdrage van bewoners aan de kwaliteit van de woonomgeving.....	106
De betekenis van lokale sociale binding.....	108
De betekenis van grenzen.....	109
Résumé.....	114
Literatuur.....	118

Watou

*Over de vlakke achter Diksmuide jagen luchten vol
sneeuw. De wolken komen niet aandrijven, ze rijzen
op uit het land, als een brede zwarte muur. Achter
mijn rug schijnt de zon nog, fel licht, op de modder
van de akkers, op de sneeuw in de voren, de handvol
rode huizen, de scherpe torenspitsen in de verte*

Geert Mak¹

Inleiding

Het thema: Leefbaarheid en sociale vitaliteit van grensdorpen

Voor de dorpen in de Westhoek is het thema leefbaarheid al lange tijd een belangrijk thema in zowel onderzoek als beleid. Het functieverlies van dorpen als gevolg van ingrijpende structuurveranderingen op het Vlaamse platteland wordt in veel dorpen vaak als een aantasting van de leefbaarheid op de agenda gezet. Gelet op de aard van de veranderingen is dat een te sombere visie. Het afnemen van het aantal inwoners en het aantal plaatselijke voorzieningen wijst uiteraard op ingrijpende veranderingen die tot onzekerheid onder bewoners kunnen leiden over het perspectief van hun dorp. Nadere bestudering (De Roo & Thissen, 1997) maakt echter duidelijk dat deze ontwikkeling niet per definitie een afnemende leefbaarheid inhoudt. Voor steeds meer bewoners, vooral bewoners die (kunnen) meegaan in mobiliteit en de aard van hun lokale binding, is de woonfunctie de belangrijkste lokale functie die de leefbaarheid beïnvloedt. Maar ook gelet op de woonfunctie zijn er op het platteland van de Westhoek, naast dorpen die een nieuwe dynamiek ontwikkelen, dorpen die tekenen van stagnatie vertonen. Daarbij speelt allereerst de kwaliteit van de woningen een belangrijke rol. Maar het gaat ook om stagnatie door tekorten in de kwaliteit van de woonomgeving. In wat grotere dorpen gaat het daarbij om het relatief omvangrijke verlies van hun centrumfuncties wat heeft geleid tot leegstand en slecht onderhoud. In kleine dorpen gaat het vaak om het ontbreken van enige vorm van aantrekkelijkheid of is sprake van een bepaalde vorm van overlast. Relatief vaak lijken stagnerende dorpen voor te komen langs de staatsgrens met Frankrijk of langs de taalgrens met Wallonië. Bovendien lijkt de stagnatie in de dorpen langs deze grenzen meer hardnekkig dan elders in de Westhoek (Thissen et al., 2005). Dat roept de vraag op of de grens zelf de achtergrond vormt voor deze hardnekkige stagnatie en of door beleid het grenseffect kan worden verzacht, of nog beter kan worden omgebogen tot een kwaliteit die bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van dorpen.

In het onderzoek naar de achtergronden van de ontwikkeling van dorpen is men er zich steeds meer van bewust dat het niet alleen gaat om de potentie van de fysieke omgeving, maar dat ook de potenties van de bewoners van belang zijn (KEI

¹ Geert Mak, *In Europa, reizen door de twintigste eeuw*, 2004, p. 121.

& Nicis, 2012; Drijgers & van Leeuwen, 2013). Zeker in het licht van de aanhoudende maatschappelijke veranderingen en met een terugtrekkende overheid is de vitaliteit van de dorpsgemeenschap zelf een steeds belangrijker factor. Daarmee is niet alleen de leefbaarheid van het dorp maar ook de sociale vitaliteit van de dorpsgemeenschap een beleidsdoel en onderzoeksthema geworden (Vermeij & Mollenhorst 2008; Vermeij, 2014).

De context van het onderzoek

De Westhoek: een introductie

De Westhoek ligt in het uiterste Westen van Vlaanderen en telt ruim 215.000 inwoners (figuur 1.1). Het is volgens diverse criteria de meest rurale streek van Vlaanderen. Dat hangt samen met de relatief perifere ligging binnen België en Vlaanderen, de relatief lage bevolkingsdichtheid en het grote aantal kleine dorpen. Zeventig procent van de woonkernen telt minder dan 2000 inwoners, 25 procent zelfs minder dan 500. In vergelijking met de rest van Vlaanderen zijn hier nog veel dorpen te vinden die geen of weinig uitbreiding door lintbebouwing kennen. Ook volgens recente cijfers van Eurostat zijn het vooral enkele gemeenten in de Westhoek die binnen Vlaanderen nog als ‘ruraal’ zijn te beschouwen.

Het grootste deel van de Westhoek ligt in het stroomgebied van de rivier de IJzer die in Frankrijk ontspringt en in Nieuwpoort in de Noordzee uitstroomt. De streek kent van Noord naar Zuid een snelle opeenvolging van landschappen: duinkust, polders, rivierdal en het lichtglooiende Heuvelland. Het belangrijkste stedelijke centrum is de stad Ieper met ongeveer 20.000 inwoners. Daarnaast zijn Veurne, Diksmuide, Poperinge en Wervik als kleine steden aan te merken. Langs de kust is sprake van sterke verstedelijking die qua karakter weinig aansluit bij de rest van de streek. Vooral het zuiden van de Westhoek ligt niet ver van Lille/Rijsel, een stedelijke agglomeratie in Noord-Frankrijk met meer dan een miljoen inwoners. Indien het aansluitende verstedelijkt gebied in België (met Kortrijk als belangrijkste stad) wordt meegerekend gaat het om een verstedelijkt gebied met bijna 2 miljoen inwoners. In de Westhoek zijn bijzonder veel sporen terug te vinden van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). In diverse culturele uitingen wordt aan dit kenmerk van de streek veel aandacht besteed (Mak, 2004; Mortier, 2010).

De Westhoek wordt traditioneel geassocieerd met een relatief grote betekenis van de landbouw, een slechte en relatief oude woningvoorraad (veel woningen van voor 1945 en in bepaalde delen zelfs van voor de Eerste Wereldoorlog) en met (rurale) achterstelling (Kesteloot & Meijs, 2008). Het gebied heeft de laatste tijd sterk ingezet op een verbetering van het imago. Wat het toerisme betreft lijkt dat in de afgelopen 10 jaar geslaagd.

De Vlaamse Westhoek deelt het landschap, een perifere ligging binnen de eigen staat en een groot deel van zijn geschiedenis met de aanliggende Franse Westhoek. Het is daarvan in 1713 (Vrede van Utrecht) door een staatsgrens met Frankrijk gescheiden geraakt. Hoewel de Europese binnengrens tussen de twee Westhoeken sinds het afschaffen van de grenscontroles in 1993 ‘open’ is en er “une profonde sympathie” bestaat tussen de bewoners van de twee streken, zou de sociale en cultu-

FIGUUR 1.1 DE VLAAMSE WESTHOEK

rele scheiding door de grens de afgelopen decennia groter zijn geworden (Baycroft, 1999).

Demografische en woonmilieuontwikkelingen in de Westhoek

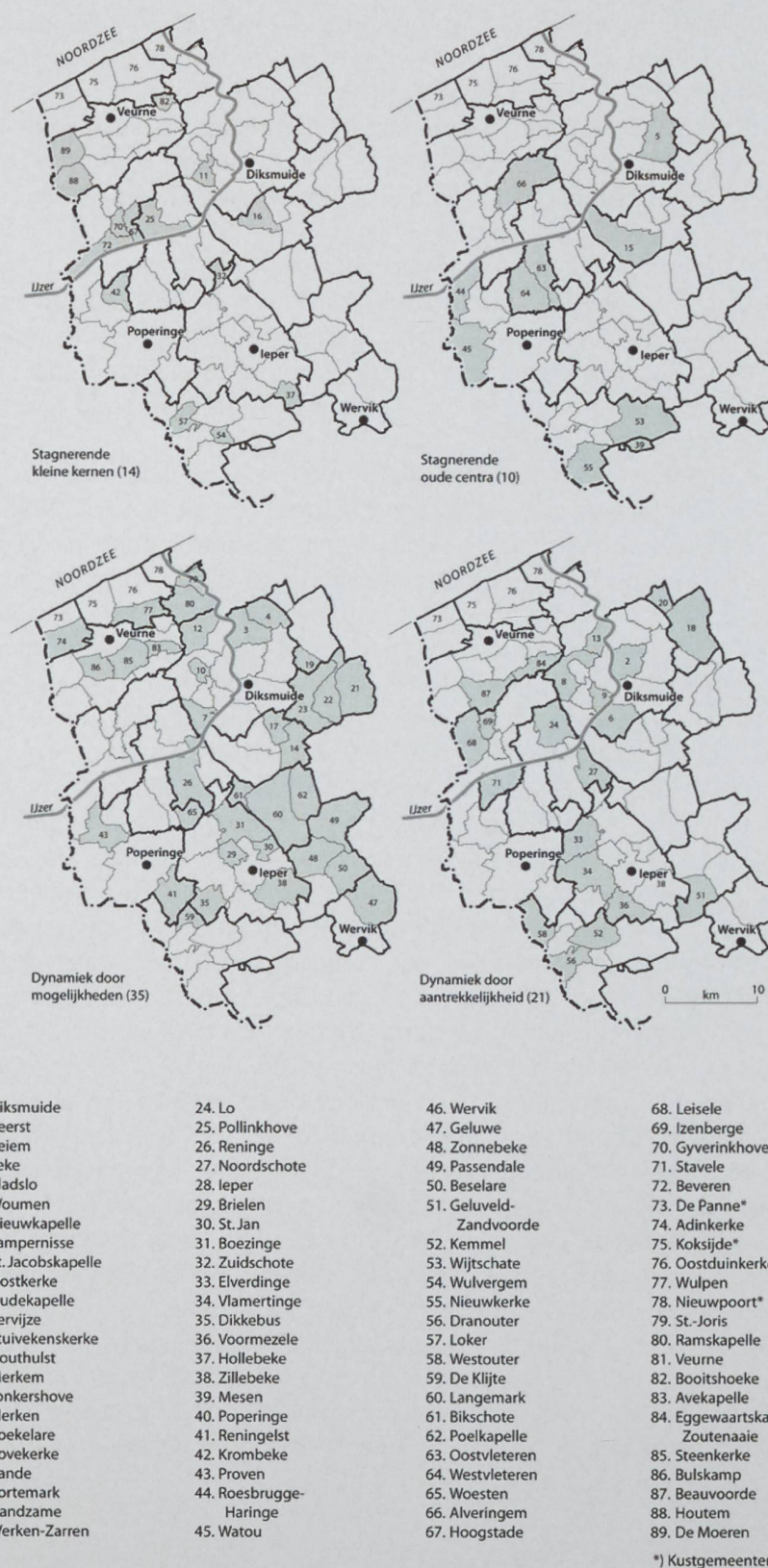
Net als elders op het Europese platteland heeft ook de Westhoek te maken met een aantal algemene demografische ontwikkelingen. Ontgroening en vergrijzing zijn daarvan de belangrijkste. De ontgroening en vergrijzing hangen sterk samen met dalende vruchtbaarheidscijfers en een toenemende levensverwachting op nationaal niveau. De komende jaren zal de 'grijze druk' in dit deel van Europa verder toenemen. De provincie West-Vlaanderen neemt hierbij naar verwachting een bijzondere positie in. De provincie ontvangt aan de Noordzeekust traditioneel veel ouderen die daar om woonredenen neerstrijken. Dat geldt ook voor de kust van de Westhoek. Ontgroening doet zich in rurale gebieden bovendien voor door het wegtrekken van

jonge bewoners in samenhang met het volgen van een voortgezette opleiding en een start op stedelijke arbeidsmarkten. Van bevolkingskrimp lijkt op nationaal en regionaal niveau in Vlaanderen nog nauwelijks sprake. Actuele projecties laten voor België zelfs een groei zien tot 12,6 miljoen in 2060. De krimp in de centrale delen van de grootstedelijke gebieden van Brussel en Vlaanderen tot de jaren negentig van de vorige eeuw werd vooral veroorzaakt door een sterke suburbanisatie. Van een daling van het aantal huishoudens is in de Belgische stedelijke agglomeraties overigens nauwelijks sprake geweest. De ommekeer van de krimp in de grootstedelijke centra vanaf de jaren negentig werd vooral veroorzaakt door de buitenlandse migratie: het binnenlands vertrekoverschot van de grote steden wordt steeds meer gecompenseerd door een buitenlands vestigingsoverschot (Halleux, 2004; COST-network, te verschijnen). De middengroepen in Vlaanderen blijven zich oriënteren op dorpse woonmilieus die gunstig liggen ten opzichte van grootstedelijke centra. Dit Vlaamse 'woonmodel' was en is dominant en is gebaseerd op een sterk anti-stedelijke houding en een sterke oriëntatie op een eigen alleenstaande woning (De Decker, 2007). Regionalisering van woningmarkten en kwalitatieve veranderingen in de woningvraag zijn ook in West-Vlaanderen belangrijke trends met consequenties voor toekomstige woonpatronen (Kesbeke et al., 2012).

De daling van het aantal inwoners en de daling van het plaatselijk voorzieningenniveau in een groot aantal dorpen in de Westhoek in combinatie met een afname van traditionele dorpsbinding van bewoners, vormden de achtergrond voor een algemene bezorgdheid over de leefbaarheid in de dorpen van de Westhoek in de jaren negentig van de vorige eeuw. Ondanks deze neergaande ontwikkelingen in de dorpen van de Westhoek bestond er echter een gevoel dat sprake was van een trendbreuk, de opkomst van een nieuwe dynamiek. Die dynamiek kon worden beschreven als de opkomst van een 'nieuwe verscheidenheid': een verscheidenheid gebaseerd op de woonfunctie van dorpen en de opkomst van een nieuwe vorm van betrokkenheid van dorpsbewoners, dorps trots of lokaal bewustzijn (De Roo & Thissen, 1997).

Deze nieuwe dynamiek doet zich vooral voor in twee typen plattelandskernen in de Westhoek (figuur 1.2). Enerzijds is sprake van dynamiek door de mogelijkheden van een gunstige ligging ten opzichte van stedelijke centra van werkgelegenheid en door de lokale mogelijkheden voor huisvesting van jonge bemiddelde gezins-huishoudens. Anderzijds treft men ook dynamiek aan in kernen met een zekere aantrekkelijkheid voor bemiddelde, veelal oudere huishoudens uit de streek of daarbuiten. Het gaat hier steeds om dorpen die niet te maken hebben met overlast en een zekere cultuurhistorische of landschappelijke waarde hebben die zich leent voor de ontwikkeling van nieuwe vormen van betrokkenheid van op wonen georiënteerde huishoudens.

Het is overigens duidelijk dat de nieuwe verscheidenheid niet in alle dorpen van de Westhoek leidt tot dynamiek en dat lokaal bewustzijn niet overal even gemakkelijk tot stand komt. Naast dynamische woonmilieus zijn twee typen stagnerende woonmilieus op het platteland van de Westhoek te onderscheiden. Stagnerende kleine kernen hebben vooral met functieverlies te maken, een verlies dat niet voldoende wordt gecompenseerd door de woonfunctie: het gaat om weinig aantrekkelijke dorpen of dorpen die duidelijk met overlast te maken hebben, zoals doorgaand verkeer. Een ander stagnerend type zijn een aantal oude centra. Deze dorpen

FIGUUR 1.2 DE GEACTUALISEERDE INDELING VAN DE PLATTELANDSKERNEN IN DE WESTHOEK NAAR HET TYPE WOONMILIEU (THISSEN ET AL., 2005)

hebben in een vroegere ontwikkelingsfase op basis van hun ligging een centrumrol gespeeld maar hebben deze door schaalvergroting in de voorzieningenstructuur en door deïndustrialisatie verloren. Vooral in deze dorpen vormen het herbestemmen van relatief grote gebouwen die hun functie hebben verloren en overlast door doorgaand verkeer belangrijke problemen. Het omvangrijke aanbod aan (over)ruimte in deze dorpen blijkt overigens soms ook een aanknopingspunt te vormen voor het begin van een nieuwe lokale ontwikkeling.

De in 1997 ontwikkelde typologie vormde de basis voor een dorpsversterkingsbeleid, naast een beleid gericht op vervoersafhankelijke doelgroepen en een beleid gericht op het imago van de streek als geheel. Het dorpsversterkingsbeleid richtte zich vooral op een kwaliteitsverhoging van het publieke domein en het stimuleren van lokaal bewustzijn door het versterken van de lokale identiteit en de ontmoetingsfunctie.

Een evaluatie van het gevoerde dorpsversterkingsbeleid in 2005 (Thissen et al., 2005) laat zien dat inderdaad sprake was van een trendbreuk en dat die voor een belangrijk deel gebaseerd is op een schaalvergroting van regionale en stedelijke woningmarkten. Het dorpsversterkingsbeleid was vooral in die dorpen succesvol waar reeds sprake was van een lokale ontwikkeling binnen een ruimere regionale woningmarkt. Ook het toerisme heeft in die dorpen een duidelijke groei laten zien. Opvallend is dat naast een groep jonge huishoudens die hun wooncarrière in een dorp begint waar zich mogelijkheden in nieuwbouw voordoen, zich steeds meer jonge huishoudens zijn gaan interesseren voor het oudere deel van de woningvoorraad in de dorpen van de Westhoek. Door woningverbetering is dan ook sprake van een minder directe relatie tussen de ouderdom van de woning en de kwaliteit van de woning. Op basis van de evaluatie is een geactualiseerde indeling van kernen naar woonmilieutypen ontworpen (figuur 1.2). Een van de conclusies van de evaluatiestudie was dat stagnatie van de woonfunctie vooral hardnekkig is langs de staatsgrens met Frankrijk en langs de taalgrens, de grens met Henegouwen/Wallonië. Tegelijkertijd komen langs de grens relatief vaak zgn. 'charmante dorpen' voor. Het gaat daarbij om dorpen die ondanks zichtbaar functieverlies kenmerken hebben die bepaalde groepen bezoekers en bewoners aanspreken.

Naast de opkomst van ruimere regionale woningmarkten (Kesbeke et al., 2012) is ook de verruiming van stedelijke arbeidsmarkten van belang voor de dorpen in de Westhoek. Door de globalisering en de opkomst van een nationale kennis-economie trekken steeds meer jonge bewoners met een hoge opleiding uit de streek weg, vooral richting Gent. Dat levert per saldo een verlies van menselijk en sociaal kapitaal (zgn. *braindrain*) op, wat de positie van de regionale economie en de sociale vitaliteit van de dorpen in de Westhoek kan verzwakken (Thissen, et al., 2007). De Westhoek blijkt in vergelijking met een perifeer plattelandsgebied in Nederland - de Veenkoloniën, in Drenthe en Groningen - overigens veel beter in staat jonge bewoners aan zich te binden. Daarbij spelen nationale en regionale verschillen tussen Nederland en Vlaanderen en tussen de Veenkoloniën en de Westhoek een belangrijke rol (Thissen et al., 2010).

Recente ontwikkelingen van de woonfunctie

In tabel 1.1 is in navolging van de evaluatiestudie van 2005 (Thissen et al., 2005, tabel 4.3, p. 82), de ontwikkeling van het aantal huishoudens in de plattelandskernen van de Westhoek beschreven. Naast de periodes 1991-1996 en 1996-2003, zijn de ontwikkelingen voor de periodes 2003-2009 en 2009-2013 vastgesteld. Voor de eerste twee periodes is daarbij gebruik gemaakt van de indeling van deelgemeenten naar typen woonmilieu van 1997 (De Roo & Thissen, 1997), terwijl voor de laatste drie periodes gebruik is gemaakt van de in 2005 geactualiseerde indeling (figuur 1.2). Voor de periode 1996-2003 is de ontwikkeling dus voor beide indelingen beschreven. De ontwikkeling van het aantal huishoudens is te zien als een graadmeter voor de kwantitatieve ontwikkeling van de lokale woonfunctie. De gepresenteerde cijfers in tabel 1.1 hebben betrekking op (deel)gemeenten, een indeling die goed aansluit bij het kernenpatroon van de Westhoek.

De actualisering in 2005 weerspiegelde dat de ontwikkeling in de periode 1996-2003 bijzonder positief was: een groot aantal plattelandskernen die in 1996 als stagnerend werd aangemerkt had in de periode 1996-2003 te maken met een kwantitatieve 'ommekeer'. Bij de actualisering werden van de 80 onderscheiden plattelandskernen nog maar 24 kernen (30 procent) als stagnerend beschouwd. In 1997 werden 36 kernen (45 procent) nog als stagnerend aangemerkt.

De ontwikkeling vanaf 2003 tot 2009 is als een voortzetting van de periode van voortgaande ontwikkeling van de woonfunctie in de streek te beschouwen. Nieuwe woonontwikkelingen doen zich in deze periode vooral voor in de regionale centra (niet in de tabel opgenomen) en in alle plattelandskernen uitgezonderd de stagnerende kleine kernen. Ruim een derde van deze categorie heeft in deze periode met krimp van het aantal huishoudens te maken.

Vanaf 2009 lijkt sprake van een kentering in de kwantitatieve ontwikkeling van de woonfunctie in de Westhoek. Deze is merkbaar in alle typen woonmilieus. De krimp van de woonfunctie is nog relatief beperkt in de dynamische kernen door mogelijkheden maar in de andere drie typen krimpt de woonfunctie licht in meer dan de helft van de woonkernen. De wereldwijde recessie vormt de feitelijke achtergrond van de kentering. Mogelijk is door de ontwikkeling van de verkoopprijzen van bouwgrond en woningen in de streek ten opzichte nabijgelegen gebieden en de hogere brandstofprijzen de positie van de Westhoekdorpen binnen ruimere woningmarkten verslechterd.

De ontwikkeling van het aantal bewoners (hier niet weergegeven) is in het algemeen iets negatiever. Dat komt door de dalende gemiddelde gezinsgrootte waarmee vrijwel alle typen woonkernen in alle perioden te maken hebben (tabel 1.1). Een opmerkelijke uitzondering is de groep stagnerende kleine kernen waarvan de woningbezetting iets is opgelopen. De consequentie van deze uiteenlopende ontwikkeling is dat in 2003 de gemiddelde gezinsgrootte daar het kleinst was terwijl deze in 2013 het grootst is. Mogelijk hangt dit samen met de belangstelling van juist jonge gezinshuishoudens voor deze dorpen in een voorgaande periode.

In tabel 1.1 is de ontwikkeling vanaf 2003 bovendien beschreven voor grensdorpen, de categorie charmante dorpen en de deelgemeenten in het onderzoeksgebied (figuur 1.3).

Dorpen in de grensstreek van de Westhoek

TABEL 1.1 ONTWIKKELING VAN HET AANTAL HUISHOUDENS IN DE PLATTELANDSKERNEN VAN DE WESTHOEK NAAR TYPEN WOONMILIEU (WOONKERNEN INDELING 1997 / WOONKERNEN INDELING 2005) EN NAAR VIER PERIODEN

		dynamische kernen		stagnerende kernen		Alle plattelandskernen
		door aantrekkelijkheid	door mogelijkheden	oude centra	kleine kernen	
Woonkernen indeling 1997	• aantal	14	30	14	22	80
	• aandeel van alle plattelandskernen (%)	17,5	37,5	17,5	27,5	100,0
Woonkernen indeling 2005 (zie figuur 1.2)	• aantal	21	35	10	14	80
	• aandeel van alle plattelandskernen (%)	26,3	43,8	12,5	17,5	100,0
Ontwikkeling aantal huishoudens (Gemiddeld (de mediaan) % berekend over de periode)	• 1991-1996	3,5	4,4	-1,0	-1,8	2,1
	• 1996-2003	2,8	3,4	4,1	4,6	3,5
	• 1996-2003	3,5	5,8	2,4	-0,7	3,5
	• 2003-2009	3,5	3,8	2,9	0,0	3,6
	• 2009-2013	0,0	1,3	-0,2	0,0	0,3
Gemiddelde gezinsgrootte (rekenkundig gemiddelde per type)	• 2003	2,64	2,69	2,57	2,57	2,64
	• 2009	2,54	2,59	2,53	2,59	2,57
	• 2013	2,50	2,53	2,49	2,59	2,53
Aandeel met afname (% van alle kernen van dit type met een groeipercentage aantal huishoudens < 0,00)	• 1991-1996	35,7	13,3	64,3	63,6	40,0
	• 1996-2003	35,7	33,3	7,1	27,3	27,5
	• 1996-2003	19,1	25,7	10,0	57,1	27,5
	• 2003-2009	4,8	8,6	10,0	35,7	12,5
	• 2009-2013	52,4	28,6	60,0	71,4	46,3
Grensdorpen (aan de grens met Frankrijk en/of Wallonië)	• aantal	4	1	5	6	16
	• aandeel (%) van alle grensdorpen	25,0	6,3	31,3	37,5	100,0
	• aantal met afname 2003-2009	0	0	1	1	2
	• aantal met afname 2009-2013	1	0	3	4	8
Charmante dorpen*	• aantal	8	2	5	0	15
	• aandeel (%) van alle Charmante dorpen	53,3	13,3	33,3	0,0	100,0
	• aantal met afname 2003-2009	0	0	1	-	1
	• aantal met afname 2009-2013	5	0	3	-	8
Onderzoeksgebied 2011 (zie figuur 1.3)	• aantal	6	3	6	6	21
	• aandeel (%) van alle dorpen in het onderzoeksgebied	28,6	14,3	28,6	28,6	100,0
	• aantal met afname 2003-2009	0	1	1	2	4
	• aantal met afname 2009-2013	4	2	4	4	14

* Tot de charmante dorpen worden de volgende 15 dorpen gerekend: Alveringem, Leisele, Kemmel, Westouter, Watou, Stuivekenskerke, Wijtschate, Reningelst, Roesbrugge-Haringe, Werken, Lampernisse, Dranouter, Sint Jacobskapelle, Oostvleteren, Beauvoorde (Wulveringem, 't Zwaantje)

Bronnen: Gegevens 1991-2003: Thissen et al. (2005) tabel 4.3, p.82; Gegevens 2009-2013: Provincie West-Vlaanderen, Bestand Leefbaarheidsindicatoren Westhoek.

Uit de analyse blijkt dat onder grensdorpen de twee stagnerende typen zijn oververtegenwoordigd. Het zijn ook de stagnerende kernen aan de staats- of taalgrens die met een afname van het aantal huishoudens te maken hebben. De hardnekkigheid van de stagnatie langs de grens hangt samen met het type woonmilieus dat daar is ontstaan.

Onder de 15 recent door de provincie onderscheiden 'charmante dorpen' zijn uiteraard vooral de kernen met dynamiek door aantrekkelijkheid oververtegenwoordigd. Maar ook stagnerende oude centra zijn oververtegenwoordigd. Een aantal stagnerende oude centra beschikt over potenties voor bewoners en bezoekers door veel (over)ruimte en door de aanwezigheid van cultureel erfgoed. Opvallend is dat ook de charmante dorpen met dynamiek door aantrekkelijkheid in de periode 2009-2013 met een afname van het aantal huishoudens te maken hebben.

In het onderzoeksgebied (figuur 1.3) zijn de woonkernen van de twee stagnerende typen oververtegenwoordigd en vooral woonkernen met dynamiek door mogelijkheden ondervertegenwoordigd. In het gebied is de hiervoor aangegeven kentering rond 2009 zeer goed merkbaar: Twee van de drie woonkernen in het onderzoeksgebied zag in de periode 2009-2013 het aantal huishoudens afnemen. Het onderscheid tussen de vier typen woonmilieus binnen het onderzoeksgebied lijkt wat dat betreft maar weinig uit te maken.

De toekomst van de dorpen in de Westhoek lijkt opnieuw te versommen getuige de minder gunstige ontwikkeling van de woonfunctie in de periode 2009-2013. Hoewel deze ontwikkeling samenvalt met de mondiale economische crisis sinds 2008, is de oorzakelijkheid daarvan niet duidelijk. In elk geval staan door de crisis de particuliere inkomens en de middelen van de overheid onder druk. Dat kan consequenties hebben voor de ruimtelijke keuzevrijheid van de bewoners van relatief afgelegen kleine dorpen (Vermeij, 2013). Zij zijn voor hun mobiliteit immers sterk afhankelijk van de (tweede) auto (Paret, 2013). Wellicht nog belangrijker dan de ontwikkeling van het aantal huishoudens is de verandering van de leeftijdsverdeling: de ontgroening en vergrijzing. Naar verwachting hebben zij gevolgen voor de aard van de woningvraag en de omvang van de zorgvraag in de streek (Decraene & Loopmans, 2011). Tenslotte zal ook de voortgaande verstedelijking en regionalisering van het leven in Vlaanderen opnieuw gevolgen hebben voor de dorpen in de Westhoek en hun bewoners (Kesbeke et al., 2012). Lokaal functieverlies kan het machtige beeld van het autonome dorp onder bewoners en bestuurders opnieuw versterken. Dat zal het imago van vooral de kleine afgelegen dorpen weinig goed doen.

De betekenis van grenzen voor de Westhoek

De relevantie van grenzen voor verschillen in lokale ontwikkeling binnen de Westhoek blijkt reeds uit de hiervoor geschetste woonmilieuontwikkelingen. Ook uit ander onderzoek naar lokale ontwikkeling op het Vlaamse en Nederlandse platteland blijkt een grensligging van invloed (Kesteloot, 2009; Haartsen & Venhorst, 2010). In de Westhoek heeft altijd een grote belangstelling bestaan voor de staatsgrens met Frankrijk en het aanliggende Franse grensgebied. Dat hangt samen met de regionale culturele identiteit die de twee grensgebieden lange tijd met elkaar hebben gedeeld. Toen in 1713 met de Vrede van Utrecht de staatsgrens met Frankrijk tot stand kwam werd een streep getrokken door een gebied dat in alle opzichten - landschappelijk,

economisch maar ook sociaal en cultureel - homogeen was. De betekenis van het Vlaams voor de Franse Westhoek is nu vooral nog merkbaar aan de vele plaatsnamen met een duidelijk Vlaamse herkomst, zoals plaatsnamen met een uitgang op 'kerkque', 'cappel', of 'becq'. Hoewel in de Franse Westhoek door een zeer kleine minderheid nog het Frans-Vlaams wordt gesproken, een taal erkend als een van de *langues régionales de France*, is het Frans er nu de enige officiële taal.

De staatsgrens met Frankrijk, die in het Vlaams wel de 'schreve' wordt genoemd, was in eerste instantie geen invloedrijke en zeker geen sociale en culturele grens. De staatsgrens met Frankrijk is vanaf haar ontstaan in 1713 zelfs nog enige tijd politiek-materieel betrekkelijk onzichtbaar en dynamisch gebleven. Pas rond 1825 verscheen de staatsgrens pas als een min of meer zichtbare en vastgelegde grens voor de bewoners van de Westhoek. Lange tijd bleef sprake van belangrijke grensoverschrijdende relaties en sociale netwerken. Hoewel de Tweede Wereldoorlog een belangrijke breuklijn vormt in de verharding van de grens, bleven seizoensarbeid, pendel en migratie vanuit Vlaanderen naar Noord-Frankrijk tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog van betekenis. Een scherpe daling in het aantal grensoverschrijdende huwelijkse relaties deed zich pas voor in de jaren zeventig van de vorige eeuw (Baycroft, 1999). De grens als barrière en als 'eerste mogelijkheid vanuit het andere land gezien' voor allerlei grensoverschrijdende activiteiten en producten heeft in de Westhoek veel direct zichtbare ontwikkelingen aan of langs de grens opgeleverd. Vooral de concentratie van allerlei legale en illegale activiteiten in grensgehuchten als Haringe, Abele en Zwarte Berg hebben een bijdrage geleverd aan de lokale economie van deze grensplaatsen. Het heeft bovendien een schat aan verhalen opgeleverd over smokkelaars en douaniers, of *blauwers* en *kommiezen*, zoals ze in de streektaal worden genoemd (Nuytens, 2008; Mensen en Grenzen, 2013).

Door de afschaffing van de grenscontroles in 1993 heeft een aantal gebouwen aan de grens zijn functie verloren, een deel van de op Frankrijk gerichte detailhandel en cafés en restaurants langs de grens zijn gebleven. Na het verdwijnen van de grensarbeid en migratie naar Frankrijk wordt recent een tegengestelde beweging gemeld. Er zou sprake zijn van een groeiende belangstelling van Fransen uit Rijsel e.o. om met name in het zuiden van de Westhoek te gaan wonen.

De staatsgrens gaat in het zuiden van de Westhoek over in de taalgrens tussen Vlaanderen en Wallonië (provincie Henegouwen). Deze grens kwam pas in 1963 tot stand en is bijzonder omdat Wallonië hier sindsdien een exclave vormt bestaande uit de faciliteitengemeente Comines-Warneton (Komen-Waasten). Voor 1963 behoorde Komen-Waasten tot de provincie West-Vlaanderen. Ook aan de Vlaamse kant van de huidige grens ligt een faciliteitengemeente, het stadje Mesen. Een faciliteitengemeente is een gemeente waarvan grondwettelijk is vastgelegd dat ze gemeentelijke diensten ook in een andere taal (in Vlaanderen dus het Frans, in Wallonië het Nederlands) moeten aanbieden. Het illustreert dat deze grens in culturele zin waarschijnlijk minder betekenis had en heeft.

De Westhoek wordt in veel opzichten gekenmerkt door een 'grenscultuur'. Deze kan worden ingezet als een te versterken en te 'vermarkten' aspect van de streekidentiteit. In de streek werden de mogelijkheden daarvoor recent als volgt verwoord:

“Men zag hierin een opportuniteit om de Westhoek niet te promoten als de uithoek van België, maar als een poort naar Frankrijk. Nu zijn het vooral mensen die dicht bij de grens wonen, die hier mee vertrouwd zijn, maar dit zou verder opengetrokken kunnen worden. Men zou het exotische van de grens meer moeten promoten, zowel naar de Westhoekers als naar Vlaanderen. Een voorwaarde hiervoor is wel dat de verbindingen, zowel tussen noord en zuid in de Westhoek, als tussen de Westhoek en Frankrijk, beter uitgebouwd worden. Men ziet heel wat mogelijkheden in een elkaar aanvullend aanbod aan grensoverschrijdende producten, zowel op vlak van natuur, cultuur als economie. Daarnaast zag men ook kansen in de uitbouw van een talentencentrum, waar verschillende taalopleidingen gegeven kunnen worden.” (Messely & Dessein, 2010).

Deze opvattingen krijgen ook gestalte in het Interreg IV project ‘Westhoek zonder grenzen’ waarbij de Franse en Vlaamse Westhoek als één toeristisch product worden gepresenteerd. Vanwege de viering van het 300-jarig bestaan van de staatsgrens met Frankrijk is er in 2013 in de streek opnieuw veel aandacht geweest voor de grens en de aanliggende Franse Westhoek.

Theoretische inzichten

Leefbaarheid en sociale vitaliteit van dorpen

In dit onderzoek is gekozen is voor een vraagstelling die enerzijds een beoordeling van de dorpen door de bewoners en anderzijds het eigen handelen ten aanzien van het dorp centraal stelt. Beide zaken, oordeel en gedrag, zijn belangrijk. Bewoners moeten niet alleen als ‘woonconsumenten’ of ‘slachtoffers’ van hun omgeving maar ook als actoren die hun eigen leefomgeving mede vorm geven worden benaderd (Vermeij & Mollenhorst 2008). In dit verband wordt door Vermeij & Mollenhorst gesproken over leefbaarheid daar “waar bewoners naar tevredenheid leven en waar terugkerende problemen, zorgen en ergernissen beperkt zijn” en van sociale vitaliteit indien in dorpen “betrokken en enthousiaste mensen wonen die trots zijn op hun gemeenschap en er zelf ook verantwoordelijkheid voor willen en kunnen nemen” (p. 23). Vermeij & Mollenhorst maken binnen het begrip sociale vitaliteit overigens een nuttig onderscheid tussen verbindende sociale vitaliteit en vernieuwende sociale vitaliteit (cf. Putnam, 2000). Deelname aan lokale culturele tradities en het lokaal verenigingsleven zouden eerder een teken zijn van verbindende sociale vitaliteit. Van vernieuwende sociale vitaliteit is sprake als bewoners goed met veranderingen kunnen omgaan, zoals de komst van nieuwe bewoners en belangrijke functieveranderingen op het platteland zoals het verdwijnen van voorzieningen en veranderingen in de landbouw en het landschap.

Het voorgaande betekent dat leefbaarheid door ons niet wordt benaderd als de feitelijke aanwezigheid van zaken die verondersteld worden van belang te zijn voor de leefsituatie van bewoners, de zgn. ‘veronderstelde leefbaarheid’ (Van der Meer et al., 2008). Het gaat ons om de ‘ervaren leefbaarheid’, het subjectieve oordeel van bewoners over de kwaliteit van de leefomgeving. Bij een dergelijk oordeel spelen zowel feitelijke situaties in de leefomgeving als referentiekaders die bewoners hanteren een rol. Een belangrijk verschil in referentiekader onder

bewoners van dorpen is het referentiekader van het autonome dorp vs. het referentiekader van het woondorp (Thissen & Loopmans, 2013). Het gaat om het 'passend' zijn van de leefomgeving in de ogen van de bewoners, om "de mate waarin de leefomgeving aansluit bij voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld" (Liedelmeijer et al. in Steenbekkers & Vermeij, 2013, p. 24). Een indicatie van het gebruik van een specifiek referentiekader kan worden gekregen door bij bewoners niet alleen te vragen naar de beoordeling van bepaalde aspecten van de leefomgeving maar ook naar het belang dat wordt gehecht aan diezelfde kenmerken (Thissen & Linseele, 2001).

Naar verwachting zullen er belangrijke verschillen voorkomen tussen categorieën bewoners in het beoordelen van de leefomgeving en de mate en wijze waarop zij zich daarvoor inzetten. Zo mogen we belangrijke verschillen verwachten tussen bewoners die in een verschillende levensfase verkeren en bewoners die over uiteenlopende middelen (opleiding, inkomen) beschikken. Verschillen in beoordeling van de leefomgeving tussen groepen bewoners met een verschillende reikwijdte van dagen leefpaden (zoals de afstand tot het werk en de woongeschiedenis) kunnen in combinatie met een bepaald patroon van beoordeling van de leefomgeving wijzen op verschillen in referentiekader. Bewoners die in de eigen deelgemeente werken en die daar of in de streek geboren en getogen zijn zullen eerder het autonome dorp als referentiekader hanteren. Ook kan de mate en wijze waarop bewoners met een verschillende woongeschiedenis zich voor het dorp inzetten verschillen vertonen. Zo bestaat in veel dorpen het beeld dat inwijkelingen wel tevreden woonconsumenten zijn maar zich moeilijk laten betrekken bij allerlei activiteiten in het dorp. Ook de reikwijdte van het sociale netwerk en de intensiteit van de contacten daarbinnen kunnen betekenis hebben voor het oordeel van de leefomgeving en de maatschappelijke inzet voor het dorp. In feite gaat het om diverse vormen van territoriale binding die de betekenis van bredere maatschappelijke ontwikkelingen weerspiegelen en steeds consequenties hebben voor de relatie die bewoners met hun omgeving hebben (Lupi, 2008).

Een vorm van binding die een bijzondere plaats in het onderzoek inneemt is de lokale sociale binding. Het gaat hier om twee vormen van emotionele verbondenheid met het dorp die in de literatuur (Groot, 1989) en in eerder onderzoek in de Westhoek (De Roo & Thissen, 1997) zijn omschreven als traditionele dorpsbinding en lokaal bewustzijn. In beide gevallen gaat het om vormen van emotionele verbondenheid. Bij dorpsbinding is sprake van een meer vanzelfsprekende emotionele verbondenheid met het dorp omdat men daar geboren en getogen is of lang woont. Lokaal bewustzijn, ook wel dorps trots genoemd (Mak, 1996), is een binding aan de woonplek die vooral voortvloeit uit de vrijheid van eigen keuze binnen een regionale woningmarkt en het in cultureel opzicht 'passen' bij de identiteit van de plek. Het is niet goed vast te stellen op welke wijze deze emotionele binding samenhangt met de leefbaarheidservaring en met vormen van sociale vitaliteit. Het is namelijk ook denkbaar dat emotionele bindingen het resultaat zijn van de ervaren leefbaarheid en vormen van sociale vitaliteit.

Dat we verschillen in ervaren leefbaarheid en in inzet voor de eigen leefomgeving veronderstellen tussen dorpen ligt gezien het gekozen gezichtspunt en de aard van de beleidsvragen in de streek voor de hand. De ervaring leert dat lokale

verschillen in ervaren leefbaarheid en sociale vitaliteit tussen individuele dorpen groot kunnen zijn. Centraal staan in dit onderzoek de verschillen tussen de vier woonmilieutypen (indeling 2005, figuur 1.2). Daarnaast kunnen verschillen in dorpsgrootte en regionale verschillen van belang zijn. Verschillen tussen dorpen blijken vaak in de eerste plaats het resultaat van compositionele verschillen: verschillen in bevolkingssamenstelling verklaren dan de verschillen die tussen dorpen bestaan. Indien rekening wordt gehouden met de bevolkingssamenstelling kan zicht worden verkregen op het contextuele effect. Een omgevingskenmerk met bijzondere betekenis voor dit onderzoek is de afstand tot de taal- of staatsgrens.

De betekenis van grenzen

Grenzen en grensgebieden vormen klassieke sociaalgeografische onderzoeksthema's (Knippenberg & Markusse, 1999). Recent heeft het onderzoek naar grenzen zich binnen zgn. '*border studies*' of grensstudies verbreed tot een multidisciplinaire aanpak waarbij historici, sociaalgeografen, politicologen en andere disciplines met elkaar samenwerken (Wastl-Walter, 2009; 2011). Daarbinnen is vooral de literatuur over de actuele veranderende betekenis van de Europese (binnen)grenzen relevant (O'Dowd, 2002). Binnen de Europese Unie wordt veel aandacht besteed aan het stimuleren van grensoverschrijdende integratie (Interreg I t/m IV). Binnen Interreg A wordt daarbij de nadruk gelegd op het bevorderen van grensoverschrijdende samenwerking in grensgebieden. Er bestaat echter geen overeenstemming of de maatschappelijke ontwikkelingen (globalisering van de economie) en het EU-beleid hebben geleid tot meer open Europese binnengrenzen. Grensstudies moeten het verdwijnen van Europese binnengrenzen dan ook niet als uitgangspunt nemen, maar zich vooral richten op de veranderende betekenis van deze grenzen voor de bewoners en op de selectieve openheid van grenzen (Paasi, 2011). Bovendien wordt gepleit voor een benadering waarbij niet het nationale perspectief maar het perspectief van de periferie wordt gekozen en waarbij de bewoners van grensgebieden worden gezien als actieve burgers (Bouwens, 2008).

Grenzen kunnen worden opgevat als barrières die grensoverschrijdende contacten en activiteiten beperken en zo een duidelijke invloed hebben op de ontwikkeling van grensgebieden. Grenzen kunnen echter ook functioneren als bruggen waarbij bewoners in grensgebieden profiteren van de verschillen tussen staten en specifieke economische, sociale en culturele grensoverschrijdende activiteiten ontplooiën. Deze twee 'gezichten' van staatsgrenzen, de grens als barrière en brug, als scheiding en schakel, als scheidslijn en contactlijn, afhankelijk van de aard van de onderscheiden grensoverschrijdende relatie of activiteit, de beeldvorming daarover in het publieke domein en de beeldvorming daarover van individuele grensbewoners. Grenzen hebben daarom vaak een paradoxale betekenis. Grenzen veranderen bovendien in de tijd en niet in dezelfde mate en richting. Bij verandering van grenzen in politieke en functionele zin, reageren bewoners van grensgebieden in houding en gedrag niet altijd direct op deze veranderingen (Bouwens, 2008).

Grenzen worden dan ook steeds vaker benaderd als '*social constructs*', waarbij de onderzoeksvragen vooral betrekking hebben op de percepties, relaties en interacties van verschillende groepen bewoners in grensgebieden en hoe grenzen de ontwikkeling van territoriale identiteiten beïnvloeden (Wastl-Walter, 2009;

Baycroft, 1999). In de tijd wordt daarbij een belangrijk onderscheid gemaakt tussen territorialisering en deterritorialisering, of begrenzing en ontgrenzing. Territorialisering of begrenzing in fysiek-morfologische en staatsrechtelijke zin hoeft daarbij niet direct samen te hangen met territorialisering of begrenzing in sociale en culturele zin. Het is zelfs denkbaar dat de ontgrenzing door bijvoorbeeld het opheffen van grenscontroles gelijk opgaat met verdere begrenzing in sociaal en cultureel opzicht. Het is duidelijk dat voor de beantwoording van dergelijke vragen een historiserende aanpak nodig is.

Grensgebieden worden vaak beschouwd als periferieën van staten met een zwakke sociaal-economische structuur en een specifieke demografische ontwikkeling (Haartsen & Venhorst, 2010). Grensgebieden aan beide zijden van de grens hebben daarbij vaak te maken met dubbele periferiteit door een 'rug aan rug' positie. Ze worden bovendien beiden geconfronteerd met besluiten die in verafgelegen nationale centra worden genomen maar soms van direct belang zijn voor grensoverschrijdende relaties. Toch blijken grensgebieden soms in cultureel en demografisch opzicht meer op elkaar aan te sluiten dan de aan elkaar grenzende staten (Thissen & Poelman, 2009). De perifere positie van grensgebieden kan worden beschreven voor vier soorten van relaties die niet noodzakelijk met elkaar samenhangen: een culturele, een economische, een politieke en een geografische. Van culturele periferiteit is sprake indien er een gedeelde identiteit bestaat met het aanliggende grensgebied, vaak samenhangend met etnische verwantschap. Van economische periferiteit is sprake indien sprake is van economische exploitatie door het centrum en een ongelijke welvaartsverdeling. Politieke periferiteit heeft betrekking op ongelijke machtsverhoudingen en verschillen in politieke betrokkenheid. De geografische relatie hangt samen met ligging en afstand. Voor deze vier relaties kunnen grensgebieden van elkaar worden onderscheiden op basis van twee dimensies: (1) de integratie en de structurele positie binnen de staat waartoe het grensgebied behoort en (2) de grensoverschrijdende integratie en interactie (Knippenberg & Markusse, 1999). De sterke ontwikkeling van de moderne natiestaten na de Tweede Wereldoorlog heeft een sterke impuls gegeven aan de integratie van grensgebieden binnen de eigen natiestaat. Dat heeft in veel situaties (Baycroft, 1999; Bouwens, 2008; Knippenberg & Markusse, 1999) geleid tot afnemende grensoverschrijdende integratie. Vooral door de versterking van de nationale taal, het nationaal onderwijs, de nationale media en de nationale verzorgingsstaat raakten bewoners van grensgebieden sociaal en cultureel steeds meer nationaal gesocialiseerd (Paasi, 2011) en steeds minder op het aanliggende grensgebied betrokken. De ontwikkeling van de moderne Europese natiestaten heeft de scheidende werking van landsgrenzen in het algemeen dus versterkt (Knippenberg & de Pater, 1988). Dat betekent overigens nog niet dat de dimensies integratie binnen de natiestaat en grensoverschrijdende integratie altijd op deze manier met elkaar samenhangen. Het lijkt zinvoller vier typen op basis van de twee dimensies te onderscheiden. (Knippenberg & Markusse, 1999).

Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelden de Vlaamse en Franse Westhoek zich van één grensgebied met een beperkte integratie in de eigen nationale staten, met sterke grensoverschrijdende relaties en interactie (vooral in de vorm van huwelijksrelaties en grensarbeid) en een gedeelde identiteit tot twee aparte grensgebieden met een relatief sterke integratie in de eigen nationale staat en sterk afgenomen

grensoverschrijdende integratie. Voor de Vlaamse/Belgische Westhoek geldt daarenboven dat de natiestaat België, die zich oorspronkelijk wel ontwikkelde tot één economisch systeem, al snel barsten in sociaal en cultureel opzicht vertoonde. De territorialisering van deze barsten door het vastleggen van de taalgebieden in 1962, vormde de basis voor een sociale en culturele socialisering op subnationaal niveau (Vandermotten et al., 1990). Dat leidde tot eenwording op sociaal en cultureel gebied binnen subnationale verbanden en bevorderde niet alleen de territorialisering van de staatsgrens met Frankrijk maar ook van de taalgrens met Walloonië/Henegouwen.

In Nederlands-Belgische en Nederlands-Duitse grensgebieden is recent veel onderzoek uitgevoerd naar grensoverschrijdende migraties en grensoverschrijdend gebruik van voorzieningen. Bij grensoverschrijdende migraties over korte afstanden spelen vaak primair woonredenen een rol: een gunstige prijs-kwaliteit verhouding in het nabije grensgebied, een aantrekkelijke woonomgeving en vooral financiële redenen blijken doorslaggevend voor dergelijke migraties. Maar in veel gevallen blijven deze migranten voor allerlei andere zaken, zoals werken, gebruik van voorzieningen en voor sociale contacten op het thuisland georiënteerd. Dat roept vragen op over hun territoriale identiteit en hun integratie in hun nieuwe woonplaats (Gielis, 2008; Van Houtum & Gielis, 2006). Uit onderzoek naar grensoverschrijdend gebruik van voorzieningen blijkt dat dit vooral gebaseerd is op de aantrekkelijkheid van voorzieningen aan weerszijde van de grens. Daarbij kunnen verschillen, het 'andere, het exotische of onbekende' (*unfamiliarity*), bijdragen aan de aantrekkelijkheid. De meest aantrekkelijke aangeboden voorzieningen blijken zich echter te kenmerken door '*familiar unfamiliarity*' (Spierings & Van der Velde, 2007). Verschillen kunnen dus ook te groot zijn om als aantrekkelijk te worden beoordeeld. Traditioneel worden grenzen ook overschreden omdat bepaalde dagelijkse producten aan de andere kant van de grens goedkoper zijn: tabaksproducten, benzine, drank, etc.

Grenzen hebben in dit onderzoek een belangrijke positie maar staan niet centraal. Het gaat ons bovendien niet zozeer om de functionele, fysieke grens, maar vooral om de rol die grenzen spelen in het alledaagse leven van de bewoners van grensdorpen (Wastl-Walter, 2009). De vragen die in de Westhoek leven en de veronderstellingen in de literatuur rechtvaardigen het om bijzondere aandacht te besteden aan de relatie tussen enerzijds de beoordeling van de leefbaarheid van het dorp en de bijdrage aan de sociale vitaliteit van het dorp en anderzijds de rol die grenzen in het dagelijks leven spelen. Daarbij kan aandacht worden besteed aan de betekenis van grenzen voor percepties, zoals de territoriale identiteit, de betekenis van grenzen voor sociale netwerken, en de betekenis van gedrag waarbij grenzen worden overschreden (voor werk, voorzieningen, recreatie). Bewoners in de dorpen van de Westhoek die het gebied aan de andere kant van de grens kennen, een zekere verwantschap voelen met de aldaar wonende bevolking, daar familie of vrienden hebben, en die daar regelmatig komen voor werk, het gebruik van voorzieningen, of voor hun vrijetijdsbesteding, zouden een ander oordeel kunnen hebben over hun dorp en een andere bijdrage kunnen leveren aan de sociale vitaliteit van het dorp. Zo is bekend dat grensmigranten die om woonredenen aan de andere kant van de grens gaan wonen moeite hebben een evenwicht te vinden binnen een 'meerdere dimensionale transruimte' en moeite hebben zich 'thuis te voelen in transland' (Gielis, 2008).

Het uitgevoerde onderzoek

De vraagstelling en onderzoeksopzet

Op basis van het voorgaande zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Hoe beoordelen zelfstandig wonende bewoners van 18 t/m 45 jaar van de dorpen in de grensstreek van de Westhoek hun dorp en welke bijdrage leveren zij aan de sociale vitaliteit van het dorp?
2. Welke rol spelen de grenzen van de Westhoek in het leven van alle dag van deze bewoners en in hoeverre verklaart dit de beoordeling van het dorp door de bewoners en hun bijdrage aan de sociale vitaliteit van het dorp?
3. In hoeverre worden verschillen in beoordeling van het dorp door de bewoners en hun bijdrage aan de sociale vitaliteit van het dorp verklaard door individuele kenmerken en kenmerken van het huishouden en door contextuele kenmerken?

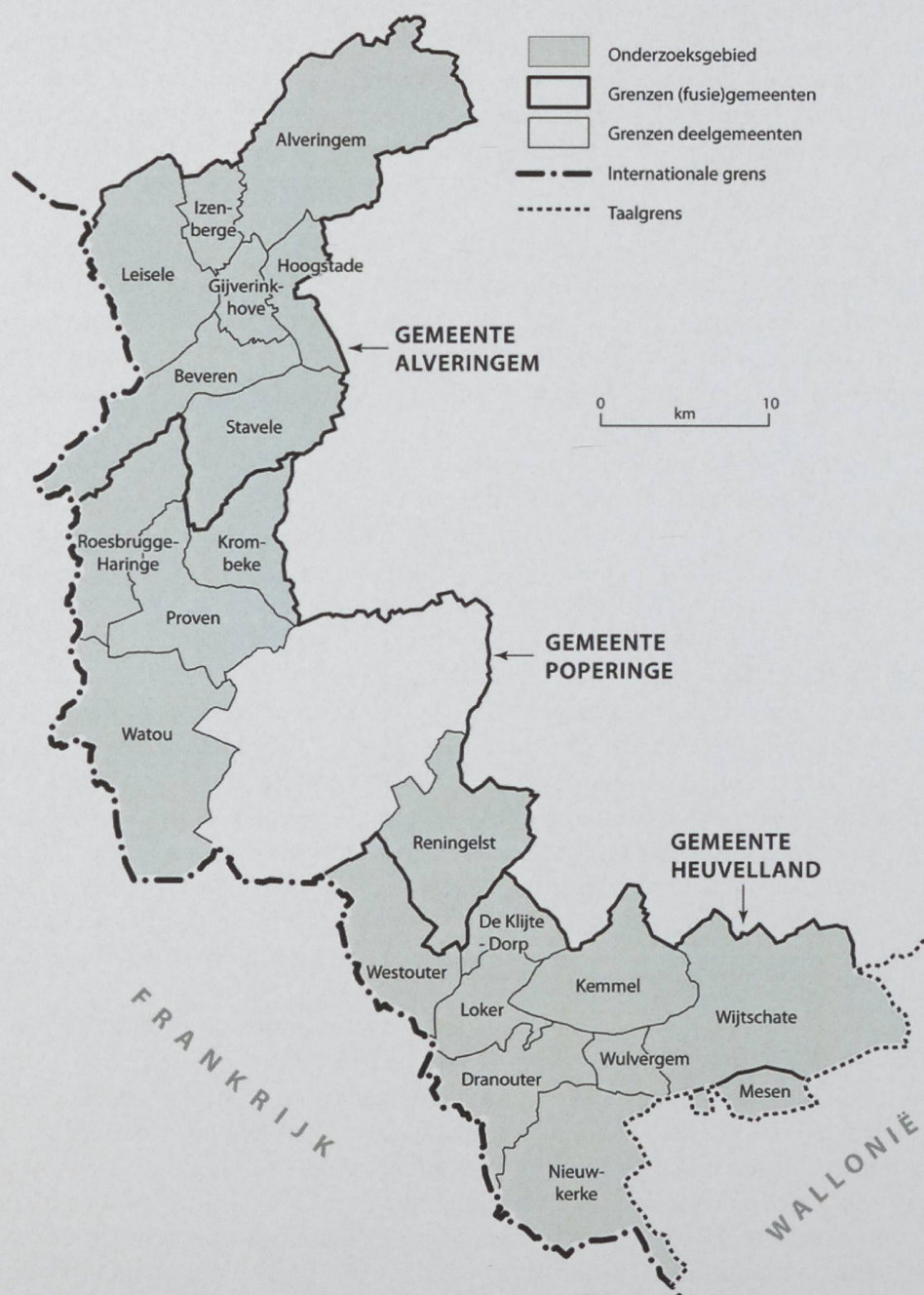
Het onderzoeksgebied bestaat uit een zuidelijk en noordelijk deel (figuur 1.3), hetgeen aansluit bij een recente indeling van de Westhoek naar regionale woningmarkten (Kesbeke et al., 2012). Het zuidelijk deel bestaat uit de dorpen van de fusiegemeente Heuvelland, het stadje Mesen en de deelgemeente Reningelst die behoort tot de fusiegemeente Poperinge. Dit deel van de Westhoek is voor de vraagstelling interessant omdat het aantrekkelijke landschap potentie biedt voor dynamiek; het bereikbaar ligt ten opzichte van grootstedelijke gebieden zoals Rijsel hetgeen merkbaar is door het voorkomen van grensoverschrijdende migratie (Loris, 2010). Het gebied grenst zowel aan de Franse staatsgrens als aan de taalgrens met Wallonië. Het noordelijk deel bestaat uit de overige dorpen van de fusiegemeente Poperinge en alle dorpen van de fusiegemeente Alveringem. Deze dorpen vertegenwoordigen ook een ander type grensregio wat betreft de ligging ten opzichte van stedelijke centra, het landschap, de ouderdom van de woningvoorraad en de ligging ten opzichte van grenzen. Ook in dit gebied is sprake van enige recente dynamiek door migratie, namelijk door de vestiging van jonge gezinshuishoudens in dorpen met een oude woningvoorraad, waarschijnlijk afkomstig vanuit de verstedelijkte kustzone (Thissen et al., 2005).

In de onderzoeksvragen wordt gerefereerd aan 'dorpen' in de grensstreek. Daarbij gaat het ons niet om individuele dorpen maar in het algemeen om dorpen onderscheiden naar type woonmilieu. In deze indeling zijn de dorpen afgebakend op basis van deelgemeentegrenzen. Zowel in de opzet van de steekproef, de vragenlijst als in dit verslag worden de begrippen deelgemeente en dorp als synoniem gehanteerd en door elkaar gebruikt.

In de typologie zijn vier typen woonmilieus onderscheiden, twee dynamische en twee stagnerende:

- Dynamisch door aantrekkelijkheid: dorpen met unieke landschappelijke kwaliteiten en een zekere authentieke monumentaliteit van gebouwen en openbare ruimten, hetgeen resulteert in de belangstelling van oudere, bemiddelde inwijkelingen;
- Dynamisch door mogelijkheden: dorpen met recente uitbreidingen met een goede bereikbaarheid van werkgelegenheids- en voorzieningencentra in en net buiten de streek die in trek zijn bij bemiddelde huishoudens met jonge gezinnen;

- Stagnerende oude centra: dorpen met een oude en slechte woningvoorraad en verlies van functies die zij op grond van hun centrale positie in het verleden hadden. Dit functieverlies is vaak zichtbaar in de vorm van leegstaande grote gebouwen;

FIGUUR 1.3 HET ONDERZOEKSGBIED MET EEN NOORDELIJK EN ZUIDELIJK DEEL BESTAANDE UIT DE GEMEENTE HEUVELLAND, STAD MESEN, DE FUSIEGEMEENTE POPERINGE (EXCLUSIEF STAD POPERINGE) EN DE FUSIEGEMEENTE ALVERINGEM

- Stagnerende kleine kernen: dorpen met een oude en slechte woningvoorraad die geen duidelijk sterk punt hebben of een element, zoals een doorgaande weg door het dorp, die afbreuk doet aan de woonkwaliteit.

De keuze voor bewoners van 18 t/m 45 jaar is in eerste instantie bepaald door de ervaring dat Nederlandse studenten vaker een taalprobleem ondervinden bij het mondeling interviewen van oudere bewoners in de Westhoek. De keuze voor deze groep geeft nu geen zicht op de positie van oudere bewoners en jonge nog thuiswonende jongeren in deze dorpen. De groep geeft echter een goed zicht op dat deel van de bewoners dat de belangrijkste dynamiek op de woningmarkt representeert. Ze hebben namelijk relatief recent tot vestiging in de huidige woonplaats besloten.

Verslag van de dataverzameling

Door de provincie West-Vlaanderen en de betrokken gemeenten is een aselechte steekproef van 1007 personen getrokken uit de 18-45 jarige zelfstandig wonende bewoners in de betrokken deelgemeenten, waarbij slechts één persoon per adres is gevraagd. Om over elk van de onderscheiden typen woonmilieus generaliseerbare uitspraken te doen zijn in elk type woonmilieu ongeveer even veel personen geselecteerd.

De totale steekproef is in het voorjaar van 2011 schriftelijk benaderd waarin het bezoek van een student van de Universiteit van Amsterdam werd aangekondigd. In de periode 3 - 5 mei 2011 was het mogelijk 340 vragenlijsten in een mondeling gesprek af te nemen (33,7 procent). Omdat 393 personen niet thuis werden getroffen of niet dan wel onvoldoende door de studenten waren bezocht zijn deze in een tweede ronde in de zomer van 2011 door de provincie West-Vlaanderen schriftelijk benaderd met het verzoek de vragenlijst zelf in te vullen. De vragenlijst kon zonder kosten worden geretourneerd. Dat heeft 107 verwerkbare extra vragenlijsten opgeleverd. De totale response kwam daarmee op 447 (44,4 procent). Zoals uit tabel 1.2 blijkt is naar een aantal kenmerken sprake van een representatieve response.

De bewoners waarbij tevens een open interview is afgenomen (door twee studenten), zijn geselecteerd door de studenten uit hun beider response op de mondeling afgenomen vragenlijst. Op die manier zijn 34 bewoners uit alle vier typen woonmilieus vertegenwoordigd. In het open interview is verder ingegaan op de afhankelijke variabele(n) en op de betekenis die grenzen voor bewoners hebben. Uiteindelijk zijn hiervan 11 verslagen geanalyseerd.

Er zijn tenslotte ook enkele groepsinterviews afgenomen aan 12 groepen dorpsbewoners en twee groepen van bevoorrechte getuigen (sleutelinformanten) bestaande uit bestuurders en betrokken ambtenaren voor het noordelijk en het zuidelijk deel van het onderzoeksgebied, overeenkomend met gemeenten Heuvelland en Mesein en de gemeenten Poperinge en Alveringem.

In de groepinterviews met bewoners zijn de afhankelijke variabelen op het niveau van het dorp als geheel besproken. Met de sleutelinformanten zijn enkele relevante beleidsmatige en bestuurlijke thema's besproken. Uiteindelijk zijn 3 groepsinterviews met bewoners en 1 groepsinterview met bestuurders en ambtenaren geanalyseerd.

TABEL 1.2 STEEKPROEF, RESPONSE EN NON-RESPONSE VAN DE GEGEVENSVERZAMELING ONDER 18-45 JARIGE BEWONERS IN HET ONDERZOEKSGEBIED IN DE GRENSDORPEN VAN DE WESTHOEK (PERCENTAGES VAN HET TOTAAL IN DE KOLOMMEN)

	Aangeschreven voor mondeling vraaggesprek 3 - 5 mei 2011						Aangeschreven met schriftelijke vragenlijst, zomer 2011			Totale response (10 = 2 + 8)
	Totaal steekproef	Mondeling afgenomen	Weigering overige non response	Niet thuis getroffen	Niet benaderd		Totaal	Schriftelijk ingevuld	Geen response	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7 = 5+6)	(8)	(9)	
• Mannen	51,4	47,4	52,2	50,8	56,9	52,6	54,7	55,1	54,5	49,2
• Vrouwen	48,6	52,6	47,8	49,2	43,1	47,4	45,3	44,9	45,5	50,8
• Dynamisch door aantrekkelijkheid	24,7	24,6	18,4	24,6	23,9	32,7	28,2	27,1	28,7	25,2
• Dynamisch door mogelijkheden	25,2	26,9	30,4	26,2	26,4	15,3	20,9	22,4	20,3	25,8
• Stagnerende oude centra	25,3	24,3	30,0	23,1	29,4	18,9	24,2	20,6	25,5	23,4
• Stagnerende kleine kernen	24,7	24,3	21,3	26,2	20,3	33,2	26,7	29,9	25,5	25,6
• 18-25 jaar	8,6	7,3	6,3	13,8	9,1	11,2	10,2	7,5	11,2	7,3
• 26-34 jaar	33,0	32,7	31,9	29,2	35,5	33,2	34,4	37,4	33,2	33,9
• 35-45 jaar	58,4	59,9	61,8	56,9	55,3	55,6	55,5	55,1	55,6	58,8
Totaal	100, 0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	1007	340	207	67	197	196	393	107	286	447

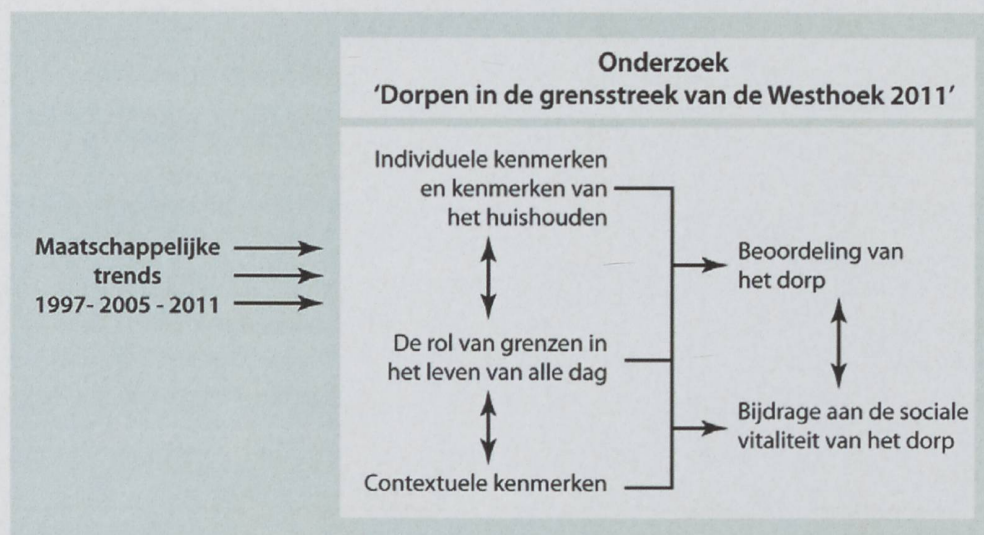
Conceptueel schema en hoofdstukindeling

Het conceptueel schema (figuur 1.4) bevat alle besproken groepen variabelen in hun veronderstelde samenhang. Centraal staan de samenhangen tussen de drie groepen onafhankelijke variabelen en de twee groepen afhankelijke variabelen.

De beoordeling van het dorp door de bewoners en hun bijdrage aan de sociale vitaliteit van het dorp als afhankelijke variabele worden in de hoofdstukken 2, 3 en 5 beschreven. Er is sprake van een groot aantal thema's die bewoners in de beoordeling kunnen betrekken (werken, wonen, de lokale samenleving, voorzieningen, bereikbaarheid). Tot elk van deze thema's behoren vaak meerdere zaken die daarbij kunnen worden betrokken. In eerder gehouden UvA-leeronderzoeken is van diverse operationalisering van beoordelingen van het dorp gebruikt gemaakt (Vragenlijst Leie & Schelde 2001, Vragenlijst Westhoek 2005). Daarbij is voortgebouwd op een itemlijst ontwikkeld door Moseley et al. (1996). Een deel van de uitwerking van de variabele bijdrage aan de sociale vitaliteit van het dorp is ontleend aan Vermeij & Mollenhorst (2008) en geoperationaliseerd in de SCP-vragenlijst NOP 2007.

Om relevante verschillen tussen de bewoners op te sporen is gekeken naar een groot aantal achtergrondkenmerken op individueel niveau, het niveau van het huishouden en de contextuele situatie waarin de bewoner verkeert. Tabel 1.3 geeft

een overzicht van de verdeling en de aantallen respondenten per kenmerk. Ten eerste zijn de sociaal-demografische kenmerken geslacht, leeftijd, huishoudentype, en de sociaal-economische kenmerken opleiding, inkomen en het aantal auto's in het huishouden als algemene achtergrondkenmerken opgenomen. De huishoudens zijn onderverdeeld in huishoudens zonder thuiswonende kinderen, met kinderen van wie in ieder geval één kind ouder is dan 12 jaar en huishoudens met kinderen van maximaal 12 jaar oud. Slechts 4 procent van de huishoudens bestaat uit alleenstaanden. Dit is te weinig om als aparte categorie te onderscheiden. Aangezien in dit onderzoek er slechts drie huishoudens zijn die over geen enkele auto beschikken, is een tweedeling gemaakt tussen één auto en meerdere auto's.

FIGUUR 1.4 HET CONCEPTUEEL SCHEMA VAN HET ONDERZOEK 'DORPEN IN DE GRENSTREEK VAN DE WESTHOEK'

Aangezien de territoriale binding van bewoners steeds minder vanzelfsprekend lokaal is, zowel in de levensloop als in de dagelijkse routine, is rekening gehouden met een aantal kenmerken die verwijzen naar het ruimtelijk patroon van de bewoner in dag- en leefpaden, namelijk: de woongeschiedenis op basis van geboorteplaats en de woonduur in de deelgemeente, de locatie waar men betaald werk heeft op niveau van het huishouden, en het ruimtelijk patroon van het sociaal netwerk vastgesteld op basis van de woonplaats van de meeste familie en vrienden. De helft van de bewoners met een lokaal familie netwerk heeft naast de meeste familie ook de meeste vrienden in de deelgemeente wonen. Het lokale vriendennetwerk houdt in dat wel de meeste vrienden in de deelgemeente wonen, maar niet de familie. Als uit het onderzoek blijkt dat wat betreft de woongeschiedenis op bepaalde punten alleen de geboorteplaats, of juist alleen de woonduur van betekenis is, dan zal dat als zodanig worden beschreven. Verder is de intensiteit van de contacten nagegaan, zowel met familie, vrienden, als ook met de buren. Niet verwonderlijk komt contact met de buren het meest frequent voor: 64 procent van de bewoners heeft meer dan wekelijks contact met hen. Dit hoeven echter geen diepgaande contacten te zijn, maar kan bestaan uit een praatje op straat of voor de deur. Familieleden worden over het geheel

TABEL 1.3 DE RESPONDENTEN BESCHREVEN VOOR EEN AANTAL INDIVIDUELE KENMERKEN EN KENMERKEN VAN HET HUISHOUDEN

	Percentages	N
Sociaal-demografische kenmerken		
Geslacht		444
• Man	45 %	198
• Vrouw	55 %	246
Leeftijd		446
• Twintiger	20 %	89
• Dertiger	45 %	203
• Veertiger	35 %	154
Type huishouden		442
• Zonder thuiswonende kinderen	17 %	77
• Tenminste een kind > 12 jaar	16 %	69
• Kinderen < 13 jaar	67 %	296
Sociaal-economische kenmerken		
Opleidingsniveau		439
• Laag	15 %	67
• Midden	44 %	192
• Hoog	41 %	180
Inkomensniveau huishouden per maand		407
• Laag, < 2000 euro	19 %	78
• Midden, 2000 tot 3000 euro	44 %	179
• Hoog, > 3000 euro	37 %	150
Aantal auto's in huishouden		439
• Eén auto	32 %	141
• Meer auto's	68 %	298
Actieradius van dag- en leefpaden		
Woongeschiedenis		440
• In deelgemeente geboren en getogen	18 %	79
• Streekautochtoon, > 10 jaar woonduur	21 %	91
• Streekautochtoon, < 10 jaar woonduur	29 %	127
• Streekallochtoon, > 10 jaar woonduur	11 %	48
• Streekallochtoon, < 10 jaar woonduur	22 %	95
Locatie betaald werk huishouden		436
• Alleen op woonadres/in deelgemeente	13 %	57
• Alleen elders in de Westhoek	43 %	188
• Op meerder locaties	37 %	161
• Alleen buiten de Westhoek	7 %	30
Ruimtelijk patroon sociaal netwerk		442
• Lokaal familienetwerk	15 %	65
• Lokaal vriendennetwerk	14 %	63
• Streekgebonden netwerk	41 %	181
• Streek/bovenregionaal netwerk	16 %	70
• Bovenregionaal netwerk	14 %	63
Contact met familie, vrienden en buren		434
• Matig	23 %	98
• Veel	48 %	209
• Zeer veel	29 %	127
Franstalige herkomst		446
• Nee	91 %	407
• Ja	9 %	39
Lokale sociale binding		
Mate van traditionele dorpsbinding		443
• Zwak	19 %	83
• Sterk	61 %	273
• Zeer sterk	20 %	87
Eigen betrokkenheid bij deelgemeente		443
• Matig	25 %	112
• Sterk	50 %	222
• Zeer sterk	25 %	109
Ervaren betrokkenheid van dorpsgenoten		434
• Matig	17 %	74
• Sterk	55 %	239
• Zeer sterk	28 %	121

frequenter bezocht dan vrienden, 48 procent van de bewoners geeft aan meerdere malen per week iemand van de familie op te zoeken, terwijl dit naar vrienden voor 21 procent van de bewoners geldt. In 38 procent van de gevallen is bezoek aan vrienden een hooguit maandelijks bezigheid. Van de bewoners heeft 7 procent een zeer contactarm netwerk, waarbij voor twee of alle drie de soorten contacten hooguit maandelijks een ontmoeting plaatsvindt. Door de specifieke ligging van het onderzoeksgebied en de vraagstelling is ook het algemene kenmerk opgenomen of men van Franstalige herkomst is². Dit kenmerk hangt nauw samen met de taalvaardigheid: van de bewoners beheerst 9 procent het Frans volledig, wat op een enkele respondent na, overeenkomt met de groep bewoners van Franstalige herkomst. Van de overige bewoners geeft 55 procent aan vrijwel geen Frans te kunnen spreken, de rest heeft er goede kennis van (niet in de tabel).

Daar waar de economisch-functionele binding aan het dorp afneemt zal in het algemeen ook de traditionele vorm van lokale sociale binding, dorpsbinding, afnemen. Er bestaat echter een mogelijkheid dat zich een nieuwe vorm van emotionele verbondenheid, van lokale sociale betrokkenheid, ontwikkelt. Hierbij is men veel meer gericht op aspecten die te maken hebben met de woonkwaliteit. Het vanuit dit perspectief bewust kiezen voor een bepaalde woonomgeving kan leiden tot lokaal bewustzijn (Groot, 1989). Bij een hoge mate van lokale sociale betrokkenheid voelt een bewoner zich mogelijk eerder verantwoordelijk voor het functioneren van het sociale systeem (in dit geval de dorpsgemeenschap). Dit motiveert vervolgens om te blijven participeren.

Aan de hand van een aantal stellingen is in dit onderzoek een beeld gevormd in hoeverre bewoners wat betreft het wonen emotioneel verbonden zijn met hun deelgemeente, de traditionele dorpsbinding. Bewoners is gevraagd in hoeverre zij het eens waren met uitspraken als: 'als je in deze deelgemeente woont heb je het goed getroffen', 'als het maar even mogelijk is, ga ik hier weg', en 'ik zou nergens anders willen wonen dan in deze deelgemeente'.

Lokaal bewustzijn is vanuit twee invalshoeken bekeken. Ten eerste is bepaald wat de betrokkenheid van de bewoner zelf is aan de hand van drie items: geïnteresseerd zijn in de lokale historie, het volgen van het plaatselijke nieuws, en het betrokken voelen bij de plaatselijke politiek. Politieke betrokkenheid komt weinig voor onder de bewoners, 76 procent is helemaal niet betrokken en slechts 3 procent veel. Wel wordt door een kleine meerderheid vrij consequent het lokale nieuws gevolgd en nog eens 37 procent doet dit bij tijd en wijle. Van de bewoners is 59 procent enigszins geïnteresseerd in de lokale geschiedenis, terwijl 20 procent aangeeft dit helemaal niet te zijn. De rest is juist erg geïnteresseerd.

Daarnaast is nagegaan in hoeverre de bewoner ervaart dat de andere dorpsgenoten betrokken zijn bij hun gemeenschap door te vragen in hoeverre men het eens is met de volgende drie beweringen: de bewoners van deze deelgemeente zijn in hun deelgemeente geïnteresseerd, dit is een deelgemeente om fier op te zijn, en de bewo-

² Voor de Franstalige bewoners was in de eerste fase, waarin mondeling interviews werden afgenomen, ook een vragenlijst in het Frans beschikbaar. We moeten er rekening mee houden dat bewoners die geen Nederlands spreken in de response ondervertegenwoordigd zijn. Er werd 19 maal gebruik gemaakt van een Franstalige vragenlijst. In die gesprekken verliep de communicatie volgens de studenten relatief vaak moeizaam.

ners van deze deelgemeente zetten zich in voor hun deelgemeente. De meerderheid van de bewoners heeft wel het idee dat binnen de gemeenschap de bewoners geïnteresseerd zijn in hun deelgemeente, er trots op zijn en zich ook willen inzetten. Een beperkt deel van de bewoners weet het zo net nog niet, maar zeer negatieve houdingen komen niet veel voor.

Voor de operationalisering van de rol van grenzen in het leven van alle dag kon niet worden voortgebouwd op bestaande vragenlijsten. Op basis van met name het werk van Wastl-Walter (2009) is een operationalisering ontwikkeld die in hoofdstuk 4 wordt toegelicht. Het gaat met name om de vraag in hoeverre men familie en vrienden over de grens met Wallonië of Frankrijk heeft wonen en hoe vaak men voor diverse activiteiten de grens passeert. Verder wordt in dat hoofdstuk uiteengezet welke percepties de bewoners van de Westhoek als grensgebied hebben en hoe deze percepties en de grensoverschrijdende sociale netwerken en activiteiten samenhangen met de hierboven beschreven relevante individuele kenmerken, kenmerken van het huishouden en de geografische context. In hoofdstuk 5 wordt nader geanalyseerd welke rol de betekenis van de grens heeft voor de ervaren leefbaarheid en de bijdragen aan de sociale vitaliteit van het dorp.

In hoofdstuk 6 worden de belangrijkste bevindingen samengevat en verbonden met een aantal beleidsaanbevelingen. Daarna volgt een korte samenvatting van het rapport in het Frans.

Roesbrugge

*In de trein naar het station het dichtst bij mijn
geboortedorp, probeer ik vijf dingen te bedenken
die genoeglijk waren aan de omgeving van mijn
jeugd. De stilte, neem ik aan. Al werd die met
saaïheid ingedikte geluidloosheid vaak
onderbroken door voorbijdaverende
vrachtwagens op weg naar de Franse grens.*

Thomas Blondeau³

Oordeel over de deelgemeente

Inleiding

De dorpen in de Westhoek zijn in verandering. Een belangrijke aspect van dat veranderingsproces is de ontwikkeling van min of meer autonome dorpen naar woondorpen. Hierbij gaat het niet alleen om een verschuiving van functies, maar ook om veranderingen binnen de sociale samenhang van de gemeenschap. Het traditionele plattelandsleven met een lokaal gerichte hechte dorpsgemeenschap is een samenlevingsvorm die steeds meer verdwijnt. De ruimtelijke schaal waarop het dagelijks leven van de dorpsbewoner zich afspeelt is aanzienlijk groter geworden. Veel bewoners brengen tegenwoordig een substantieel deel van hun dagelijkse routine, of van hun leven, door buiten het dorp en de meeste bewoners zijn niet in het dorp opgegroeid. Bij deze veranderingen verliezen veel oude functionele en sociale bindingen aan betekenis. Steeds meer bewoners kiezen tegenwoordig bewuster op basis van niet-traditionele argumenten waar men gaat wonen, in hoeverre zij gebruik maken van de mogelijkheden die een dorp biedt en ook waar, wanneer en met wie ze contact onderhouden binnen de gemeenschap. Wat zich voor de bewoners per definitie nog in het dorp afspeelt is het wonen. Hieruit kunnen nieuwe vormen van binding met de lokale omgeving en de gemeenschap ontstaan, gebaseerd op een meer emotionele grondslag en betrokkenheid.

Dit hoofdstuk richt de aandacht op het oordeel dat bewoners hebben over met name de functionele zaken van de deelgemeente waarin zij wonen. Het volgende hoofdstuk gaat in op de sociale vitaliteit van de dorpen door te kijken naar de eigen inbreng die bewoners leveren aan hun deelgemeente via participatie.

Door de veranderende binding van bewoners aan hun dorp is het van belang om te weten hoe bewoners in de Westhoek de leefbaarheid van hun dorp ervaren en waarop zij dit baseren. Naast het feitelijke karakter van de dorpen, dat van invloed is op de objectieve leefbaarheid, hanteren individuele bewoners (maar ook bestuurders) een eigen referentiekader. Een deel van de bewoners zal de leefbaarheid nog steeds vanuit het perspectief van het autonome dorp, het dorp van het verleden, ervaren. Dit perspectief levert snel een gevoel van verlies op, zal minder positief zijn en

³ Thomas Blondeau, *Het West-Vlaams versierhandboek*, 2013, p. 11.

weinig toekomstgericht. Andere bewoners ontwikkelen nieuwe vormen van lokale binding en identiteit waarop zij hun waardering voor het dorp baseren. De vraag is dan in hoeverre bewoners zich passend voelen in hun leefomgeving en of er bij sommige bewoners sprake is van aantasting van de door hen ervaren leefbaarheid.

De kernbegrippen die in dit onderzoek voor leefbaarheid gebruikt zijn, omvatten de algemene tevredenheid over de woning en het wonen in de deelgemeente, de waardering voor diverse met name functionele aspecten in de deelgemeente, als ook de waardering op basis van het benoemen van de sterkste troeven versus de zwakste punten, en welke aspecten men het meest en minst belangrijk vindt voor zichzelf.

De tevredenheid over de woning

De transitie van autonome dorpen naar woondorpen zorgt voor een toenemend belang van de eigen woning en de directe woonomgeving, ofwel het eigen woondomein (Thissen & Loopmans, 2013). Karakteristiek voor Vlaanderen is dat het wonen op het platteland reeds vanaf de Industriële Revolutie door diverse onderliggende sociale, economische en politieke structuren blijvend is gevoed. Veel Vlamingen hebben bovendien een woonideaal dat bestaat uit een eigendom zoals een villa, of hoeve die op het platteland staat. Velen beschouwen het wonen daarbij als een kwestie van particulier, individueel initiatief en soms zelfs als een doe-het-zelf aangelegenheid (De Decker, 2007).

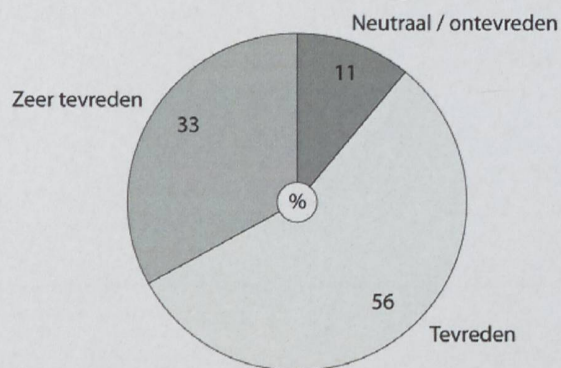
Een belangrijk gegeven van de Westhoek is dat deze streek gekenmerkt wordt door een duidelijk ouder woningbestand dan de rest van Vlaanderen. Binnen de Westhoek bestaat daarbij een opvallende regionale verdeling. Op de factoren bouwjaar en het aanwezige wooncomfort scoren met name de gebieden 'Bachten de Kupe' en delen in het Zuidoosten rond Mesen, Heuvelland en Zonnebeke minder gunstig, met een aanzienlijk woningbestand van voor de Tweede of zelfs Eerste Wereldoorlog en slechts een klein aandeel recente woningen van na 2000 (Decraene & Loopmans, 2011). In dit onderzoek is bijna 40 procent van de woningen van de respondenten voor 1946 gebouwd (waarvan 15 procent voor 1919), terwijl 15 procent van de periode na 2000 is. Hoewel het woningaanbod hierdoor in zekere zin een beperkte aantrekkelijkheid heeft, biedt het voor sommige mensen ook mogelijkheden omdat er woningen te vinden zijn voor een relatief lage prijs. Dit kwam enkele keren naar voren in de open interviews met de bewoners, zoals de volgende twee voorbeelden beschrijven:

"Het is hier meer betaalbaar (een dorp in Heuvelland). We kregen de mogelijkheid om hier te wonen, we hebben hier eerst gehuurd en dan achteraf hier een huis gekocht. (Respondent 1509, man van 41 jaar in een stagnerend kleine kern)

en

"...dit was onze droom om landelijk te wonen, maar we hadden altijd iets van 'dit zal niet betaalbaar zijn'. Maar toen we dit huis vonden was dit heel betaalbaar want het was eigenlijk een krot toen we het vonden." (Respondent 1760, vrouw van 45 jaar in een dorp met dynamiek door mogelijkheden)

De gerichtheid op eigen woningbezit komt tot uiting in de basisgegevens. Men moet hierbij voor ogen houden dat het gaat om zelfstandig wonende respondenten in de leeftijd van 18 t/m 45 jaar. In totaal woont 82 procent van hen in een koopwoning. Van deze koopwoningen is 47 procent te classificeren als een vrijstaande woning, exclusief (voormalige) boerderijen en bedrijfswoningen dat nog eens 17 procent telt. Ter vergelijking: van de huurders beschikt niet meer dan een kwart over een vrijstaande woning. Heeft de bewoner geen vrijstaande woning, dan gaat het vooral om twee-onder-een-kap, of een ander type eengezinswoning. Driekwart van de koopwoningen is gebouwd voordat de huidige eigenaar er kwam wonen. Bijna de helft van de woningen heeft na 2001 belangrijke verbouwingen ondergaan, het overgrote deel (85 procent) is uitgevoerd en gefinancierd door de huidige eigenaren. De investeringen zijn significant vaker gedaan bij koopwoningen en bij woningen met een bouwjaar van voor 1960. Er wordt dus aardig geïnvesteerd om oude woningen meer passend en geschikt te maken voor de huidige tijd en haar bewoners. De tevredenheid over de woning waarin men woont is dan ook groot. Slechts 11 procent is niet tevreden, terwijl 33 procent zelfs zeer tevreden is (figuur 2.1).

FIGUUR 2.1 TEVREDENHEID OVER DE WONING

Onderzocht is in hoeverre de diverse achtergrondkenmerken een rol spelen bij de mate van tevredenheid. Naast de genoemde persoons-, huishouden en contextuele kenmerken, is bij deze analyse ook gelet op kenmerken van de woning zelf: woningtype, koop/huur, soort huur, soort koop, bouwjaar en ligging ten opzichte van de woonkernen.

Wat betreft de persoonskenmerken en kenmerken van het huishouden is een verband te zien met sociaaleconomische positie. Hoe hoger opgeleid, maar vooral hoe hoger het inkomen, hoe vaker men zeer tevreden is (43 procent voor de hoogste inkomensgroep tegenover 26 procent in de lagere inkomensgroepen). Ontevredenheid komt bij de hoogste inkomensgroep weinig voor. Door een gunstige inkomenspositie heeft deze groep betere kansen op de woningmarkt. De belangrijkste verklaring voor tevredenheid wordt namelijk gevonden in de kenmerken van de woning zelf, waarbij het verschil tussen huur en koop het grootste is (tabel 2.1).

Naast de overduidelijke betekenis van de woningkenmerken komen twee andere verbanden naar voren. Het gaat om de relatie met de mate van dorpsbinding en

met de mate van betrokkenheid die de bewoner ervaart onder de mededorpsgenoten. Beide samenhangen zijn positief. Hoewel hier geen uitspraak gedaan kan worden over een oorzaak-gevolg relatie, geeft dit wel aan dat het 'fijne wonen' samengaat met een bredere positieve kijk op het dorp. Het ligt voor de hand dat als een bewoner erg tevreden is over de woning hij eerder tevreden zal zijn met stellingen als 'ik zou nergens anders willen wonen' en het juist oneens is met een uitspraak als 'als het maar even mogelijk is, ga ik weg'. De mate waarin men tevreden is over de woning is ongeveer gelijk verdeeld over de verschillende typen woonmilieus. Er zijn dus geen significante verschillen gevonden tussen dynamische en stagnerende milieus of in relatie met de directe afstand tot de grens.

TABEL 2.1 MATE VAN TEVREDENHEID OVER DE WONING NAAR WONINGKENMERKEN (STATISTISCHE SIGNIFICANTIE: ** <.05; *** <.01)

	Zeer tevreden	Tevreden	Neutraal /Ontevreden	Cramer's V
Huur-Koop				
• Huur	11%	67%	22%	0,258***
• Koop	38%	54%	8%	
Soort koop				
• Bestaande koop	33%	59%	9%	0,183**
• Nieuwbouw / zelfbouw	53%	44%	3%	
Bouwjaar				
• Voor 1919	24%	61%	15%	0,168**
• 1919 – 1945	31%	59%	9%	
• 1946 – 1960	25%	62%	13%	
• 1961 – 1980	33%	53%	13%	
• 1981 – 2000	46%	52%	2%	
• Na 2000	51%	44%	5%	

Ook in de open interviews springt het belang van het eigen domein, de woning, in het oog. Hoewel deze interviews vooral gericht waren op het dorp als geheel en de Westhoek als streek, blijkt als wordt doorgevraagd waarom men voor dit specifieke dorp heeft gekozen, dat juist de woning vaak de doorslaggevende factor is geweest. Vooral de bewoners die van buiten het dorp komen, vertellen hoezeer zij op de woning gericht waren, terwijl het dorp een ondergeschikte rol speelde. Een vrouw van 45 jaar in een koopwoning van voor 1919 vertelt hoe zij met haar tweede echtgenoot op zoek was naar een eigen plekje:

"Ik ben gescheiden en hertrouwd. We hebben eigenlijk heel toevallig dit huis gevonden. We waren allebei op zoek naar iets nieuws dat van ons samen was. En dit huis...het huis heeft ons gevonden, laat ik het zo zeggen. We waren niet specifiek op zoek in (dit dorp)..." (Respondent 1760)

Een vrouw van 39 jaar in een koopwoning, bouwjaar tussen 1919 en 1945:

"Omdat we een huis zochten op het platteland en er hier iets vrij kwam. Maar eigenlijk kenden we (dit dorp) niet. We zochten iets, maar Poperinge mocht het ook zijn, maar hier lag een stukje grond bij en het dorp kwam erbij." (Respondent 1288)

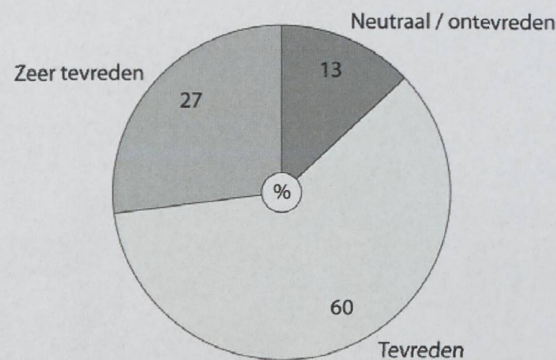
Een man van 41 jaar in een bestaande koopwoning, bouwjaar tussen 1981 en 2000:

"Toen ik jonger was dacht ik dat ik hier niet zou kunnen wonen, maar nu is het fijn. Dat is toevallig gebeurd. Op zoek naar een woonplaats in stad en dorp is dit hier per toeval gevonden. We vonden het allebei mooi en toen hebben we de stap gezet om hier te komen wonen en we zijn daar nog steeds tevreden over. Het huis zelf gaf de doorslag." (Respondent 1509)

De tevredenheid over de woning is in het algemeen dus hoog. Toch komt een beeld naar voren dat de tevredenheid stijgt naarmate dit eigen domein is gefundeerd op kenmerken die duiden op onafhankelijkheid: eigenaar zijn, zelf verbouwd of gebouwd hebben en het liefst vrijstaand van andere bebouwing. Hoewel mensen met een kleinere beurs hun kansen soms vinden in de oude woningvoorraad is dit woonideaal het meest vaak te verwezenlijken door de hoogste inkomensgroep. Het lijkt erop dat een grote tevredenheid de kans aanzienlijk vergroot dat bewoners in het dorp blijven wonen. Zij voelen een sterke binding aan het dorp en ervaren relatief vaak sterke betrokkenheid onder de overige bewoners.

De tevredenheid over de deelgemeente

Om meer zicht te krijgen op hoe de bewoners de leefbaarheid van hun directe woonomgeving ervaren is gevraagd hun oordeel te geven over de deelgemeente waarin zij wonen als geheel en een oordeel te geven over diverse deelaspecten. Net als bij het oordeel over de woning blijkt de algemene tevredenheid over het wonen in de deelgemeente hoog te liggen: 60 procent is tevreden en nog eens 27 procent is zeer tevreden (figuur 2.2).

FIGUUR 2.2 TEVREDENHEID OVER HET WONEN IN DE DEELGEMEENTE

De mening onder de laagste inkomensgroep varieert sterker dan bij hogere inkomens, terwijl de middeninkomens relatief vaak 'gewoon tevreden' zijn. Daarnaast heeft onder de bewoners van Franstalige herkomst (n=39) een relatief groot deel aangegeven zeer tevreden te zijn in plaats van tevreden (44 procent). In tabel 2.2 zijn de meeste relevante samenhangen weergegeven. Een meer uiteenlopende mening komt naar voren onder de bewoners die in de dorpen met dynamiek door aantrekkelijkheid wonen. De sterkste samenhangen komen naar voren met de kenmerken dorpsbinding en de twee typen betrokkenheid. Met name een zeer sterke dorpsbin-

TABEL 2.2 TEVREDENHEID OVER DE DEELGEMEENTE NAAR ENKELE ACHTERGRONDKENMERKEN
(STATISTISCHE SIGNIFICANTIE: * <.10; *** <.01)

	Zeer tevreden	Tevreden	Neutraal/ Ontevreden	Cramer's V
Type woonmilieu				
• Dynamisch aantrekkelijk	35%	47%	18%	0,118*
• Dynamisch mogelijkheden	24%	65%	11%	
• Stagnerend oude centra	26%	63%	11%	
• Stagnerend kleine kern	21%	67%	12%	
Traditionele dorpsbinding				
• Zwak	7%	57%	36%	0,301***
• Sterk	26%	68%	6%	
• Zeer sterk	48%	40%	12%	
Eigen betrokkenheid				
• Matig	16%	65%	19%	0,123***
• Sterk	27%	62%	11%	
• Zeer sterk	36%	52%	12%	
Ervaren betrokkenheid				
• Matig	15%	59%	26%	0,201***
• Sterk	23%	66%	12%	
• Zeer sterk	43%	51%	6%	

ding en het gevoel hebben dat er een grote betrokkenheid is onder de dorpsbewoners hangt samen met een hoge mate van tevredenheid.

Aan alle respondenten is gevraagd wat de eerste gedachte is bij hun deelgemeente. De belangrijkste woorden die daarbij zijn genoemd staan weergegeven in figuur 2.3.

FIGUUR 2.3 DE EERSTE GEDACHTTE ALS MEN AAN DE DEELGEMEENTE DENKT. WOORDENWOLK (WORDLE) VAN ALLE GEGEVEN ANTWOORDEN

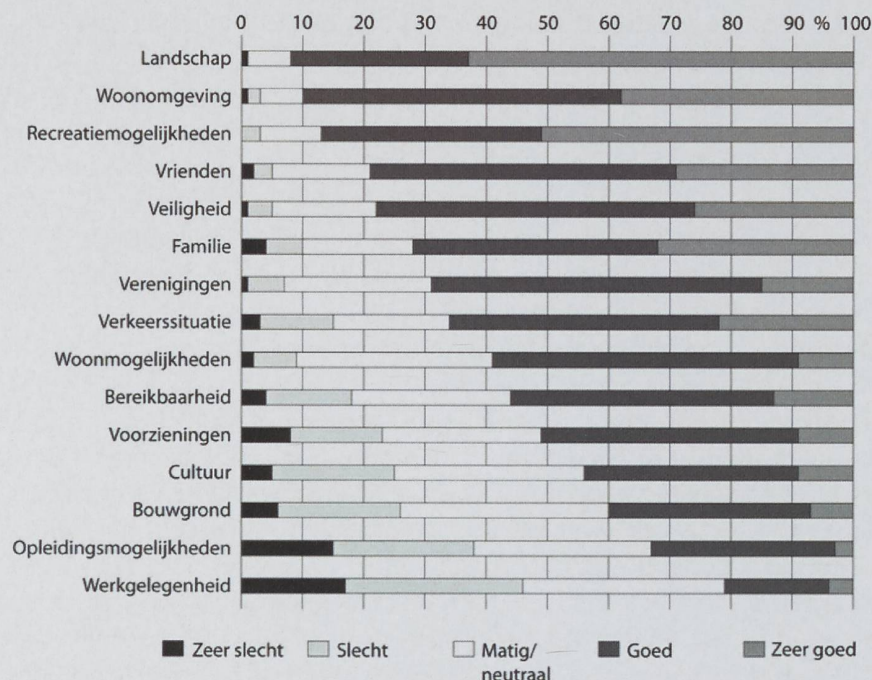
Het beeld wordt overheerst door reacties met betrekking tot het rustige karakter, het landschappelijke van de omgeving en sociale aspecten als familie, vrienden en gezelligheid. Ook in de open interviews gebruiken bewoners vaak dergelijke termen als gevraagd wordt wat het wonen in het dorp zo aantrekkelijk maakt.

Vervolgens is aan de respondenten gevraagd hun oordeel te geven over vijftien verschillende aspecten die betrekking hebben op het wonen in hun deelgemeente. Hoewel het geven van een oordeel beïnvloed wordt door persoonlijke voorkeuren en denkbeelden, zal een oordeel ook gebaseerd zijn op het feitelijke karakter van de woonomgeving. Uit de figuur 2.4 blijkt direct hoe positief bewoners in de Westhoek zijn over een aantal zaken die met de kwaliteit van het wonen en verblijven te maken hebben zoals het landschap, de woonomgeving en recreatiemogelijkheden. Het oordeel over een aantal traditioneel autonome kenmerken ligt daarentegen veel lager, zoals werkgelegenheid, opleidingsmogelijkheden en voorzieningen.

De beoordelingen zijn verder onderzocht op basis van de geografische kenmerken noord versus zuid, type woonmilieu op het niveau van de deelgemeenten en de directe afstand tot de grens. Deze geografische verscheidenheid in de Westhoek blijkt een duidelijke rol te spelen, met uitzondering van de afstand tot de grens. Op het hoogste schaalniveau wordt vooral de zuidelijke regio zeer positief gewaardeerd op de punten die met woonkwaliteit te maken hebben. Zo steekt het zuiden met het aantrekkelijke Heuvelland met kop en schouders boven het noorden uit als het gaat om de waardering voor het landschap en de recreatiemogelijkheden. Ook wordt de woonomgeving in het zuiden wat vaker als zeer goed beoordeeld, hoewel de meningen hierover in deze regio wat meer uiteenlopen dan in het noorden. Verder wordt cultuur en het familie aspect in het zuiden wat hoger gewaardeerd. In het noorden heeft men daarentegen een meer verdeelde mening over de werkgelegenheid, waarbij zowel een (zeer) goed als een zeer slecht oordeel vaker voorkomt en ligt de waardering voor de veiligheid net iets hoger dan in het zuiden.

Op een lager schaalniveau zijn er verschillen tussen dorpen op basis van type woonmilieu. De indeling naar dynamisch aantrekkelijk, dynamisch door mogelijkheden, stagnerende oude centra en stagnerende kleine kernen blijft een betekenisvolle typering die terug te zien is in het oordeel van de bewoners. De dorpen met dynamiek door aantrekkelijkheid worden vooral zeer positief gewaardeerd op het aspect landschap: 77 procent beoordeelt dit als zeer goed, tegenover 54 tot 65 procent in de overige typen. Ook geeft men in deze dorpen vaker aan dat de recreatiemogelijkheden zeer goed zijn (61 procent tegenover 46 tot 48 procent elders). In vergelijking met de overige woonmilieus zijn deze bewoners verder wat vaker positief over de verkeerssituatie en oordelen zij over de vrienden relatief vaak 'zeer goed' in plaats van 'goed'. De waardering voor de woonmogelijkheden ligt in deze dorpen daarentegen lager dan elders: 15 procent van de bewoners oordeelt hier (zeer) slecht over ten opzichte van 5 tot 9 procent elders.

De dorpen die aangemerkt zijn als dynamisch door mogelijkheden worden op een aantal punten door de bewoners ook als zodanig gewaardeerd, hoewel de verschillen vooral ten opzichte van de stagnerende oude centra vaak gering zijn. Ten eerste oordeelt men in dit woonmilieu vooral positiever over de bouwgrond: 50 procent zegt (zeer) goed en 15 procent (zeer) slecht. In de overige woonmilieus geeft 24 tot 36 procent aan de bouwgrond (zeer) slecht te vinden. Ook over de woonmogelijkheden is men in de dorpen met dynamiek door mogelijkheden wat positiever. Over de werkgelegenheid en de opleidingsmogelijkheden is men in dit woonmilieu minder negatief dan in de andere typen dorpen. Op basis van de onderliggende typering zou men verwachten dat de bewoners in dit woonmilieu ook positiever

FIGUUR 2.4 HET OORDEEL VAN BEWONERS OVER 15 DEELASPECTEN VAN HUN DEELGEMEENTE*

* Omschrijving van de 15 aspecten:

- Werkgelegenheid: mogelijkheden om een job te vinden, aantal en de geschiktheid van aangeboden jobs;
- Opleidingsmogelijkheden: aanwezigheid, bereikbaarheid en kwaliteit van scholen en universiteiten;
- Woonmogelijkheden: aanbod van betaalbare en geschikte woningen;
- Bouwgrond: aanbod en betaalbaarheid van bouwgrond;
- Voorzieningen: aanwezigheid en bereikbaarheid van allerlei voorzieningen, zoals winkels, bibliotheek, bank, sportvoorzieningen etc.;
- Verenigingen: aanbod, verscheidenheid en aangeboden activiteiten van de verenigingen;
- Cultuur: aanbod van toneelvoorstellingen, concerten, tentoonstellingen en culturele evenementen;
- Woonomgeving: nette en aangename omgeving (groene omgeving, geen zwerfvuil, stank);
- Bereikbaarheid: mogelijkheden om met openbaar vervoer of eigen vervoer voorzieningen te bereiken;
- Verkeerssituatie: verkeersdrukte en -snelheden, parkeergelegenheid;
- Veiligheid: criminaliteit, onveilige plekken, veiligheidsgevoel, buurtveiligheid, straatverlichting;
- Recreatiemogelijkheden: mogelijkheden om te wandelen, fietsen, in de natuur te verblijven;
- Landschap: de schoonheid, historische waarde en de betekenis van het landschap voor de bewoners;
- Familie: aanwezigheid en de contacten met familie;
- Vrienden: aanwezigheid en de contacten met vrienden.

zouden zijn over de bereikbaarheid dan in andere woonmilieus. Dit komt echter niet significant naar voren en kan betekenen dat bereikbaarheid een blijvend aandachtspunt moet zijn voor beleid. Over de verkeerssituatie heeft men ook geen opvallend afwijkende mening. Op de sociale kenmerken familie en vrienden is enigszins terug te zien dat dit woonmilieutype meer gericht is op families en jonge gezinnen. De waardering voor familie ligt iets hoger en opvallend veel bewoners geven aan dat het aspect vrienden 'goed' zit (63 procent tegenover 41 tot 49 procent elders) terwijl een (zeer) slecht oordeel hier zo goed als niet voorkomt.

Het meest opvallende aan de stagnerende oude centra is dat men hier relatief positief is over de voorzieningen: 57 procent noemt deze goed en nog eens 21 procent zelfs zeer goed. Tegelijkertijd geven de bewoners in deze centra het minst vaak een (zeer) slechte beoordeling aan de voorzieningen (6 procent tegenover 20 tot 41 procent

elders). Het type dynamisch door mogelijkheden staat overigens op een tweede plaats als het gaat om een relatief positief oordeel over de voorzieningen. Daarnaast is men in dit woonmilieu positiever over het aspect cultuur en wat meer verdeelt over zaken als opleidingsmogelijkheden, werkgelegenheid en de verkeerssituatie.

Hoewel niet vergeten moet worden dat de algehele tevredenheid overal hoog ligt, is duidelijk te zien dat de bewoners in de stagnerende kleine kernen het meest kritisch zijn over tal van punten die met name te maken hebben met de traditionele kenmerken van een autonoom dorp. Zo komen de algemeen laag gewaardeerde aspecten werkgelegenheid en opleidingsmogelijkheden extra negatief naar voren in dit woonmilieutype: 60 procent benoemt de werkgelegenheid als (zeer) slecht (tegenover 38 tot 45 procent elders), en 55 procent zegt dit over de opleidingsmogelijkheden (tegenover 27 tot 38 procent elders). Ook is men aanmerkelijk pessimistischer over de voorzieningen. Een zeer goede waardering komt niet voor, terwijl 41 procent van de bewoners dit aspect als (zeer) slecht bestempelt. Daarnaast is men in deze dorpen in vergelijking met de andere woonmilieus minder positief over de verenigingen en de cultuur. Als laatste blijken de bewoners ook in sociaal opzicht kritischer. Hoewel de meerderheid positief is over familie en vrienden, zijn er ook relatief meer bewoners die de waardering (zeer) slecht geven.

Waardering en belang in rangorde

Naast het geven van een algemeen oordeel op alle afzonderlijke aspecten is de bewoners gevraagd een top drie lijst samen te stellen van wat zij als de sterkste troeven zien van de deelgemeente als ook een top drie van de zwakste punten. Het waarderen van sterk en zwak zal zowel een beschrijving geven van het feitelijke karakter van de woonomgeving als beïnvloed worden door het referentiekader van de respondent, aangezien men slechts drie zaken mag noemen en dus een keuze moet maken. Hierdoor komt een beeld naar voren welke aspecten bewoners het meest opvallend vinden in hun woonomgeving.

In tabel 2.3 staat het percentage respondenten vermeld dat een bepaald aspect heeft genoemd, of dit nu als eerste, tweede, of derde item was. Er is een duidelijke ordening aan te brengen die herkenbaar is vanuit het algemene oordeel uit de vorige paragraaf. Bovendien blijkt op deze manier dat de ranglijsten 'sterkste troeven' en 'zwakste punten' voor een belangrijk deel het spiegelbeeld zijn van elkaar. Landschap, woonomgeving en recreatiemogelijkheden steken met kop en schouders boven de rest uit als de meest genoemde sterkste troeven, met landschap ruim bovenaan (kolom 1). Deze aspecten komen echter nauwelijks voor in de top drie van zwakste punten (kolom 2). Per saldo staat het oordeel over deze zaken dan ook ver in de plus (kolom 3). Met name bij werkgelegenheid en opleidingsmogelijkheden ligt de verhouding juist andersom: de bewoners noemen deze kenmerken het meest vaak in hun top drie van zwakste punten en nauwelijks als sterkste troef. Per saldo staan deze aspecten hierdoor zwaar in de min. Daarnaast worden familie, veiligheid, vrienden en verenigingen vaker als sterkste troef naar voren gebracht dan als zwakste punt. De overige kenmerken woonmogelijkheden, verkeerssituatie, cultuur, bouwgrond, voorzieningen, en bereikbaarheid zijn per saldo vaker aangewezen als zwakste punt dan als sterkste troef.

TABEL 2.3 RANGORDE VAN DE DEELASPECTEN NAAR PERCENTAGES STERK OF ZWAK*

(1) In top 3 'Sterkste troeven'			(2) In top 3 'Zwakste punten'			Rangorde naar saldo (1-2)		
1	Landschap	72%	1	Werkgelegenheid	62%	1	Landschap	70%
2	Woonomgeving	47%	2	Opleidingsmogelijkheden	44%	2	Woonomgeving	43%
3	Recreatiemogelijkheden	40%	3	Bereikbaarheid	31%	3	Recreatiemogelijkheden	36%
4	Veiligheid	24%	4	Voorzieningen	30%	4	Familie	16%
5	Familie	23%	5	Cultuur	25%	5	Veiligheid	14%
6	Verenigingen	17%	6	Bouwgrond	25%	6	Vrienden	13%
7	Vrienden	16%	7	Verkeerssituatie	21%	7	Verenigingen	11%
8	Woonmogelijkheden	13%	8	Woonmogelijkheden	16%	8	Woonmogelijkheden	-3%
9	Voorzieningen	10%	9	Veiligheid	10%	9	Verkeerssituatie	-12%
10	Bereikbaarheid	10%	10	Familie	7%	10	Cultuur	-19%
11	Verkeerssituatie	9%	11	Verenigingen	6%	11	Bouwgrond	-20%
12	Cultuur	6%	12	Woonomgeving	4%	12	Voorzieningen	-20%
13	Bouwgrond	5%	13	Recreatiemogelijkheden	4%	13	Bereikbaarheid	-21%
14	Werkgelegenheid	4%	14	Vrienden	3%	14	Opleidingsmogelijkheden	-41%
15	Opleidingsmogelijkheden	3%	15	Landschap	2%	15	Werkgelegenheid	-58%

* Het percentage is genomen van het aantal respondenten dat tenminste één sterke troef, dan wel zwak punt heeft genoemd.

Als laatste is de respondenten gevraagd uit dezelfde itemlijst een top drie samen te stellen met de aspecten die men voor zichzelf het meest belangrijk en het minst belangrijk vindt. Dat bewoners erkennen dat bepaalde aspecten in hun deelgemeente zwak zijn hoeft immers niet te betekenen dat men dat voor zichzelf erg vindt, of andersom. Door naar het belang te vragen, ontstaat een beeld welke zaken in de deelgemeente uiteindelijk de grootste betekenis hebben voor bewoners bij het bepalen van de ervaren leefbaarheid.

Ook nu is naar de rangorde gekeken op basis van het percentage bewoners dat een bepaald aspect in de top drie heeft genoemd. Tabel 2.4 laat zien dat de rangorde minder expliciet is dan bij de waardering naar sterk en zwak. Dat betekent dat de bewoners vaker van mening verschillen wat zij belangrijk en minder belangrijk vinden voor zichzelf.

Ook de volgorde waarin de items per saldo gerangschikt kunnen worden verschilt enigszins. Woonomgeving, landschap en veiligheid worden het meest vaak belangrijk gevonden (kolom 1). Dit beeld blijft ook per saldo overeind (kolom 3). Het zijn typisch kenmerken die passen binnen het moderne referentiekader over woondorpen die de hoogste prioriteit krijgen. Daarnaast zijn er meer bewoners die voorzieningen, recreatiemogelijkheden, familie en vrienden in hun top drie van 'belangrijk' hebben staan dan bewoners die zeggen dat deze aspecten juist het 'minst belangrijk' zijn. Opvallend is dus dat de aanwezigheid en bereikbaarheid van voorzieningen, een traditioneel autonoom kenmerk, vrij hoog in de rangorde van belangrijkheid staat. De overige aspecten: woonmogelijkheden, bereikbaarheid, verkeerssituatie, werkgelegenheid, verenigingen, opleidingsmogelijkheden, en met name cultuur en bouwgrond krijgen per saldo van de bewoners weinig prioriteit.

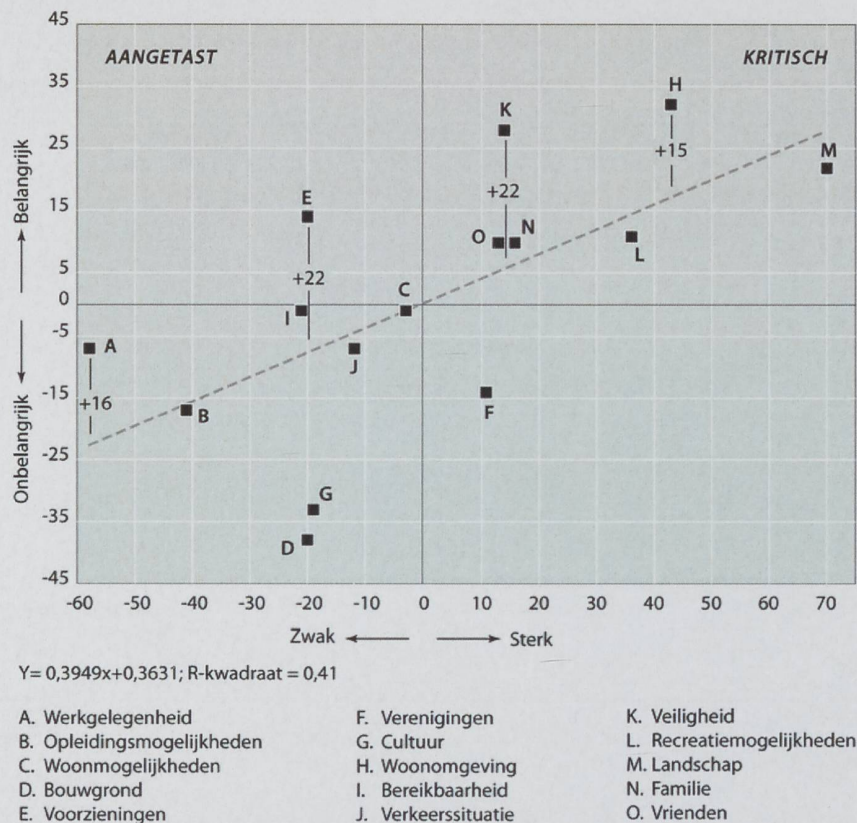
TABEL 2.4 RANGORDE VAN DE DEELASPECTEN NAAR PERCENTAGE MEEST EN MINST BELANGRIJK*

(1) In top 3 'Meest belangrijk'			(2) In top 3 'Minst belangrijk'			(3) Rangorde naar saldo (1-2)		
1	Woonomgeving	37%	1	Bouwgrond	44%	1	Woonomgeving	32%
2	Landschap	33%	2	Cultuur	42%	2	Veiligheid	28%
3	Veiligheid	33%	3	Opleidingsmogelijk k	31%	3	Landschap	22%
4	Voorzieningen	26%	4	Werkgelegenheid	29%	4	Voorzieningen	14%
5	Familie	24%	5	Verenigingen	24%	5	Recreatiemogelijk- heden	11%
6	Werkgelegenheid	22%	6	Verkeerssituatie	20%	6	Familie	10%
7	Recreatiemogelijk- heden	21%	7	Woonmogelijkheid en	18%	7	Vrienden	10%
8	Vrienden	18%	8	Bereikbaarheid	16%	8	Woonmogelijkhe- den	-1%
9	Woonmogelijkheden	17%	9	Familie	14%	9	Bereikbaarheid	-1%
10	Bereikbaarheid	15%	10	Voorzieningen	12%	10	Verkeerssituatie	-7%
11	Opleidingsmogelijk- heden	14%	11	Landschap	11%	11	Werkgelegenheid	-7%
12	Verkeerssituatie	13%	12	Recreatiemogelijk heden	10%	12	Verenigingen	-14%
13	Verenigingen	10%	13	Vrienden	8%	13	Opleidingsmoge- lijkheden	-17%
14	Cultuur	9%	14	Veiligheid	5%	14	Cultuur	-33%
15	Bouwgrond	6%	15	Woonomgeving	5%	15	Bouwgrond	-38%

* Het percentage is genomen van het aantal respondenten dat tenminste één meest belangrijk, dan wel minst belangrijk punt heeft genoemd.

Om de samenhang helder te krijgen tussen enerzijds de waardering voor zaken en anderzijds het belang dat men ergens aan hecht zijn de twee saldo ranglijsten tegen elkaar afgezet in figuur 2.5. De samenhang is weergegeven in een lijn die de puntenwolk het beste beschrijft (een lineaire regressielijn). Het is duidelijk dat in het algemeen geldt: hoe groter de waardering voor een bepaald aspect, hoe belangrijker bewoners het voor zichzelf vinden, terwijl een lagere waardering een minder groot belang oplevert. Zo staan bijvoorbeeld in het positieve kwadrant rechtsboven (sterk en belangrijk) de op wonen gerichte aspecten landschap, recreatiemogelijkheden en woonomgeving. In het negatieve kwadrant linksonder (zwak, maar minst belangrijk) is direct te zien dat de bewoners de zwakste punten als opleidingsmogelijkheden, werkgelegenheid, bouwgrond en cultuur voor zichzelf ook vaker onbelangrijk dan belangrijk vinden.

Voor een deel kan deze samenhang toegeschreven worden aan de moeite die bewoners kunnen hebben om zaken als 'waardering' en 'belang' van elkaar te onderscheiden, waarbij beide beoordelingen beïnvloed worden door het referentiekader van de bewoner. Uit literatuur is echter bekend dat een dergelijke samenhang betekenisvol is en wijst op attributie: over het algemeen zijn mensen geneigd om hun eigen leefsituatie zoveel mogelijk 'in balans' te beschouwen, waardoor zij positieve zaken in hun omgeving benadrukken als belangrijk en negatieve zaken relativeren (Thissen & Linseele, 2001). Zodra dit niet het geval zou zijn, ontstaat er onvrede waarbij men het gevoel kan hebben niet passend (*out of place*) te wonen. Op zijn minst tast dit de ervaren leefbaarheid aan. In het uiterste geval zou dit kunnen resulteren in een verhuizing naar een plek waar men weer meer evenwicht ervaart.

FIGUUR 2.5 DE RELATIE TUSSEN HET BEREKENDE SALDO VAN WAARDERING EN VAN BELANG VOOR DE 15 ASPECTEN OVER ALLE DEELGEMEENTEN

Als gekeken wordt naar de deelaspecten die op relatief grote afstand liggen van de regressielijn, dan vallen een aantal zaken op. We richten de aandacht op die zaken die tenminste tien procentpunten afwijken van deze regressielijn. Ten eerste zijn er punten die lager onder de lijn liggen dan verwacht. Zo worden bouwgrond en cultuur per saldo nog vaker onbelangrijk gevonden dan men op basis van de toch al zwakke waardering zou mogen verwachten. Wat betreft de bouwgrond is dit mogelijk het gevolg van het feit dat de zittende bewoners al hun plekje hebben, er weinig behoefte is om te verhuizen en veel mensen het niet erg vinden als er nauwelijks wordt bijgebouwd om zo het open en rustige karakter van het platteland te behouden. Dit geldt overigens niet voor iedereen. Er zijn ook bewoners die vanuit het autonome referentiekader nog veel belang hechten aan het bijbouwen van nieuwe huizen voor met name jonge gezinnen:

“Er bestaan verschillende wijken (in dit dorp), alles is volgebouwd, dus moet er dringend worden bijgebouwd, maar wanneer? Voor de school is dat heel belangrijk, indien er geen nieuwbouw komt, komen er geen kinderen meer naar school en wat gebeurt er dan? Minder leerkrachten, enz... heel belangrijk dus.” (Groepsinterview bewoners)

Daarnaast nemen in de onderste helft van de grafiek de verenigingen een aparte plaats in. De verenigingen worden per saldo positief gewaardeerd, maar al met al lij-

ken relatief weinig bewoners de verenigingen als hoogste prioriteit te zien. Men zou zich kunnen afvragen of dit duidt op een afnemende betrokkenheid bij het verenigingsleven. Op dit moment is het nog wel sterk aanwezig en dus herkenbaar in de dorpen, maar blijkbaar is het voor weinig mensen in hun persoonlijke leven belangrijk genoeg om dit als zodanig te noemen in de top drie.

Gezien de neiging tot attributie is het echter zaak vooral de aandacht te richten op die aspecten die vaker als het meest belangrijk zijn gekozen dan men op basis van de waardering zou verwachten. Dit zijn de punten die in de grafiek op relatief grote afstand liggen boven de regressielijn.

In het kwadrant rechtsboven (sterk en belangrijk) vallen woonomgeving en met name veiligheid op. Het belang is nog groter dan de positieve waardering die bewoners per saldo hebben gegeven. Dit kwadrant wordt als kritisch omschreven omdat het bovengemiddelde belang betekent dat de bewoners op deze punten gevoelig zijn voor verandering, en dan met name verslechtering. Aantasting van de woonomgeving op welke manier dan ook zal snel een gevoel van aantasting in de ervaren leefbaarheid veroorzaken. Bij veiligheid spelen een aantal aspecten een rol, zo is te lezen uit de open interviews. In positieve zin heerst er nog een duidelijke houding dorp versus stad, waarbij het dorpsleven als rustiger, gemoedelijker en socialer wordt gezien met aanzienlijk minder kans op criminaliteit en andere onrust. Dit levert een gevoel van veiligheid op, zeker ook voor het op laten groeien van kinderen. In negatieve zin wordt hier en daar verwezen naar een onprettig gevoel bij de bouw van sociale huurwoningen waar nieuwkomers komen wonen met een uitkering, als ook naar verkeersveiligheid, hoewel de verkeerssituatie een afzonderlijk aspect is. Met name zijn genoemd het ontbreken van veilige fietspaden en de soms hoge snelheden waarmee door de dorpen wordt gereden. Het meest specifieke negatieve punt wat betreft de veiligheid gaat echter over grenscriminaliteit in de vorm van inbraken, autodiefstal en de frustratie van de kleine pakkans.

In de ranglijsten kwam de relatieve belangrijkheid van de voorzieningen al naar voren, maar toch is het verrassend dat dit aspect duidelijk geïsoleerd staat in het kwadrant linksboven, daar waar de ervaren leefbaarheid het meest in het geding is. In dit kwadrant gaat het immers om zaken die per saldo zwak worden beoordeeld, maar wél belangrijk worden gevonden. In eerdere studies in andere plattelandsregio's, bijvoorbeeld in de studie over de dorpen tussen de Leie en Schelde (Thissen & Linseele, 2001), werd deze aparte positie van voorzieningen niet gevonden. Het lijkt er op dat een deel van de bewoners in de Westhoek nog relatief zwaar tilt aan deze vorm van functieverlies in de eigen woonomgeving. Wel moet in gedachten worden gehouden dat het punt in de grafiek is samengesteld op basis van saldo's. Het merendeel van de bewoners heeft voorzieningen niet in de top drie lijsten gezet. In totaal geeft 10 procent van de bewoners de feitelijke combinatie aan van zwakste punt en meest belangrijk. Daarnaast zijn er bewoners die het als zwakste beoordelen en niet expliciet belangrijk vinden (maar ook niet onbelangrijk), of juist belangrijk en niet expliciet als zwakste noemen (maar ook niet sterk).

De waardering en het belang dat bewoners voor de voorzieningen hebben uitgesproken gaat over de aanwezigheid en de bereikbaarheid ervan. In deze studie kunnen verder geen uitspraken worden gedaan over de vraag of het bijvoorbeeld bepaalde typen voorzieningen betreft. Het vermoeden bestaat dat het om bepaalde bewoners

gaat die meer moeite hebben met de afwezigheid van voorzieningen. In de open interviews zijn echter geen concrete uitspraken opgetekend die dit verduidelijken. Nu is het helaas zo dat de bewoners die geïnterviewd zijn de voorzieningen ook niet noemen in de top drie van zwakste punten en meest belangrijk. Bij hen komt eerder een houding van acceptatie en gewenning naar voren. Hierbij wijst men voortdurend op het belang van de auto:

Een bewoner verhaalt over haar boodschappenstrategie in een stagnerend kleine kern in het noordelijk deel van de Westhoek:

"Mijn man wilde hier een huis zetten. Ik wilde eerst niet omdat het zo stil en afgelegen was en zo ver van het centrum. Maar ja, als je een auto hebt, kan je ver geraken. [...] Hier heb je niks. Wij zijn dat gewoon om de auto te nemen... Eigenlijk lukt dat wel... Ik ga tweemaal in de week boodschappen doen voor mijzelf en voor mijn grootmoeder. Ik neem dan ook de kinderen mee van school. Ik moet nooit naar de bakker want ik bak zelf mijn brood... dan heb ik iedere dag vers brood. Je maakt dat je voldoende vlees in de vriezer hebt zodat je een tijdje verder kan. [...] Ja, het is even wennen. Het was: ik ben iets vergeten, oh nee, ik moet terug naar de winkel, ja." (Respondent 1230, vrouw van 38 jaar)

In een stagnerende kleine kern in het zuidelijk deel van de Westhoek vertelt een bewoner:

"Hier zijn twee buurtwinkels. Veel mensen vragen ons, hoe doe je dat? Wij doen meestal boodschappen voor één of twee weken, kleine benodigdheden worden hier in de buurtwinkel gekocht, ofwel gaan we de grens over. Hier iets verder is er een groot winkelcentrum, ongeveer 20 km. Maar Ieper of Poperinge is even ver. [...] Wij hebben ooit de keuze moeten maken: kiezen voor stad en winkels en dichtbij het werk of voor het dorp en de rust. Als je hier woont heb je een auto nodig en moet je meer organiseren qua boodschappen. Met die keuze moet je altijd rekening houden." (Respondent 1509, man van 41 jaar)

Men zou dus verwachten dat huishoudens met slechts één auto en huishoudens met een laag inkomen meer kwetsbaar zijn dan andere huishoudens. Op deze kenmerken zijn echter geen significante verschillen gevonden met de andere huishoudens. Ook is geen samenhang aangetoond met het type sociaal netwerk, of de mate van contact binnen het netwerk. Op de kenmerken van lokale sociale binding komt wel naar voren dat de bewoners die 'aantasting' ervaren op het punt van de voorzieningen ook een zwakkere betrokkenheid van andere dorpsbewoners ervaren in hun deelgemeente.

Het zijn echter twee andere kenmerken die in het oog springen: het type woonmilieu en de migratiegeschiedenis. Hoewel stagnerende oude centra te maken hebben met functieverlies en ook hier het aangegeven belang hoger ligt dan verwacht, worden de voorzieningen in dit type milieu duidelijk het minst vaak als zwakste punt bestempeld. De voorzieningen staan zelfs bijna even vaak in de top drie van sterkste als van zwakste punten. Ook in het type dorp met dynamiek door mogelijkheden lijkt de kwestie van de voorzieningen in zijn algemeenheid niet echt pregnant. De kwetsbaarheid wordt iets vaker gezien in de dorpen met dynamiek door aantrekkelijkheid, maar het zijn vooral de stagnerende kleine kernen die er wat

dat betreft negatief uitspringen met een slechte waardering maar een aanzienlijk hoog belang. Daarnaast toont het kenmerk migratiegeschiedenis aan dat de ervaren 'aantasting' significant vaker voorkomt onder de streekautochtonen. Omdat deze uitkomsten zo opvallend zijn, wordt hier in hoofdstuk 5 nader op ingegaan. Door middel van een meervoudige analyse kan dan beter inzicht worden verkregen welke kenmerken de meeste verklaringskracht bieden, rekening houdend met de onderlinge samenhangen. Ook kan dan de rol die de grens voor de bewoners speelt (hoofdstuk 4) in de analyses worden betrokken.

Naast de voorzieningen verdient het aspect werkgelegenheid in het kwadrant linksonder aandacht. Hoewel het per saldo wat vaker onbelangrijk dan belangrijk wordt gevonden, ligt het totaal belang hoger dan men op basis van de zeer lage waardering zou mogen verwachten. Uit nader onderzoek blijkt dat de kwetsbaarheid met name ligt bij bewoners die een meer lokale actieradius hebben in hun dag- en leefpad en een lokale sociale binding op basis van het type sociaal netwerk. Zo zijn het vooral de bewoners in huishoudens die alleen betaald werk hebben binnen de eigen deelgemeente die de werkgelegenheid zowel zwak als belangrijk beoordelen. Hieruit zou men kunnen opmaken dat deze bewoners zich blijkbaar niet bevoorrecht voelen bij het hebben van betaald werk vanuit huis of in de buurt. Mogelijk voelen zij zich juist kwetsbaar, omdat zij er zich van bewust zijn dat bij verlies van werk of inkomsten er niet iets anders lokaal voorhanden is. Zij ervaren dat de belangen voor hen groot zijn. Het saldropunt van deze groep bewoners ligt zelfs duidelijk binnen het linker boven kwadrant 'aangetast'. Dit geldt ook voor bewoners die geboren en getogen zijn in het dorp, of er langer dan 10 jaar wonen, en voor bewoners met een lokaal vriendennetwerk. Het zou hier al met al vooral om bewoners kunnen gaan die de veranderingen op het platteland, in ieder geval wat betreft de werkgelegenheid, sterker vanuit een autonoom referentiekader beleven en minder regionaal georiënteerd zijn.

In een groepsinterview kwam de zwakke werkgelegenheid als aantasting van de leefbaarheid zeer sterk naar voren in één van de dorpen, waar in vergelijking met de omringende dorpen juist nog vrij veel werkgelegenheid is, maar waar de deelnemers aan het groepsgepraak op meerdere punten duidelijk vanuit de visie van het autonome dorp spraken:

"Werkgelegenheid houdt het dorp leefbaar. Voor de mentaliteit van de mensen is het goed te gaan werken. Door de verschillende bedrijven en de uitbreiding van zelfstandige zaken wordt het meer leefbaar. [...] Hier (in het dorp) is er meer werk dan mensen, er komen veel mensen van andere omliggende dorpen (in dit dorp) werken. [...] Hoe kunnen we industrie naar hier krijgen? We moeten in concurrentie gaan met Kortrijk en zijn politieke invloed. Moest er geen werk zijn, dan wordt dat hier een dood dorp."

(Groepsinterview)

Het spiegelbeeld blijkt ook waar: bewoners die betaald werk hebben buiten de deelgemeente of zelfs de Westhoek, en bewoners met een korte woonduur, hechten het minst belang aan de werkgelegenheid binnen de deelgemeente.

Opmerkelijk is dat ten opzichte van de andere woonmilieus men de werkgelegenheid in de stagnerende kleine kernen per saldo veruit het minst belangrijk vindt. De zeer slechte waardering van de werkgelegenheid lijkt hier dus fors gerela-

tiveerd te worden, terwijl deze relativering er bij de positie van de voorzieningen, zoals gebleken, niet is.

Ten slotte zijn ook voor de overige deelaspecten alle saldropunten op vergelijkbare wijze berekend voor afzonderlijke groepen bewoners. Er treden allerlei (relatief kleine) verschillen op in de mate waarin men een aspect waardeert of van belang acht. Een belangrijk gegeven is echter dat de meeste saldropunten op kleine afstand van de bijbehorende regressielijn blijven liggen. Dat betekent dat de mate waarin de ene bewonersgroep bepaalde aspecten als sterkste of zwakste waardeert in verhouding blijft staan met het belang dat er aan wordt gegeven. Wel komen er nog een tweetal noemenswaardige zaken naar voren.

Ten eerste komt naar voren dat de waardering en het belang van het aspect bereikbaarheid omschreven moet worden als enigszins 'labiel'. Hoewel de bereikbaarheid nog het beste uit de bus komt in het woonmilieu met dynamiek door mogelijkheden wordt het ook hier niet sterk beoordeeld. In de stagnerende oude centra neigt het saldropunt het meest naar het linker boven kwadrant 'aangetast'. Verder blijkt bij de onderverdeling van bewoners dat de bereikbaarheid voor diverse groepen net boven de nullijn in dit kwadrant 'aangetast' uitkomt. Hier is echter niet direct een eenduidig beeld uit te halen. Het wijst er in ieder geval op dat de bereikbaarheid voor een breed spectrum aan bewoners een kwetsbaar punt is, hoewel dat in het totaalbeeld niet direct zichtbaar is.

Als laatste valt op te merken dat de sociale aspecten familie en vrienden relatief sterk tussen bepaalde groepen bewoners verschuiven. Zo hechten de bewoners in het woonmilieu dynamisch door mogelijkheden een bovengemiddeld belang aan familie, wat ook past bij de typering van dit woonmilieu als een op gezinnen gericht milieu. Ook wordt er een extra nadruk gelegd op familie door bewoners met een lokaal familie, of vriendennetwerk, twintigers en bewoners die in het dorp geboren en getogen zijn. Het belang van vrienden ligt verder extra hoog bij huishoudens die alleen betaald werk in de deelgemeente hebben. Anderzijds komt op het familie en vrienden aspect een wat kwetsbare positie naar voren bij huishoudens die alleen betaald werk hebben buiten de Westhoek. Blijkbaar kunnen zij minder terugvallen op lokale contacten en komen zij er minder aan toe dan zij wellicht zouden willen om deze contacten te maken of te onderhouden. Dit komt niet naar voren bij andere groepen bewoners van wie men kan verwachten dat zij weinig sociale binding hebben in het dorp. Zo waarderen de bewoners van Franstalige herkomst het aspect 'familie en vrienden' ook zwakker dan gemiddeld, maar dit blijft in verhouding staan tot het kleine belang dat zij er aan hechten. Dit geldt ook voor bewoners met een bovenregionaal netwerk en voor bewoners met weinig sociale contacten in hun netwerk.

Conclusies

De algemene tevredenheid over de leefomgeving is groot onder de bewoners van de Westhoek. Een belangrijk deel van deze tevredenheid komt voort uit het woongenot en dit woongenot begint bij de woning. Hierbij verwijst het wonen op het platteland in een eigen, vrijstaande woning naar een onafhankelijkheidsgevoel en vrijheidsideaal dat een lange historie heeft in Vlaanderen. Opvallend is dat veel mensen investe-

ren in de oude woningvoorraad. Voor een deel van de bewoners is dit ook de enige manier om aan een betaalbare woning te komen. Het meest tevreden is men met recent gebouwde koopwoningen, waarbij de hoogste inkomensgroep de beste kansen heeft dit woonideaal te verwezenlijken.

Het wonen in een rustige, landelijke en natuurrijke omgeving past hier goed bij. Dit zijn kwaliteiten waarop de Westhoek hoog scoort in waardering en belang bij de bewoners, en dan met name in het zuidelijk deel (Heuvelland) en in specifieke dorpen die door hun aantrekkelijkheid gekarakteriseerd worden. Daarnaast wijzen veel bewoners op de tegenstelling dorp versus stad als het gaat om sociale samenhang en veiligheid. Het meer gemoedelijke van het dorpsleven waarin iedereen iedereen kent vindt men positief, evenals dat men zich minder zorgen hoeft te maken over criminaliteit en andere overlast. Het belang dat bewoners aan de directe woonomgeving en de veiligheid hechten is relatief hoog. Dat betekent dat de bewoners extra gevoelig zijn voor veranderingen op deze aspecten. Verslechtingen zouden snel de ervaren leefbaarheid kunnen aantasten. Een specifiek aandachtspunt wat betreft veiligheid is de grenscriminaliteit.

De nadruk op de landschappelijke en recreatieve kwaliteiten en het belang dat de bewoners hechten aan de directe woonomgeving en veiligheid sluit aan bij de veranderingsprocessen van autonoom dorp naar woondorp. Vanuit dit perspectief was het de verwachting dat traditioneel autonome kenmerken werkgelegenheid, opleidingsmogelijkheden en voorzieningen als kenmerken van de deelgemeente weliswaar een lage waardering zouden krijgen, maar dat deze aspecten per saldo niet meer direct belangrijk zouden worden gevonden op dat lage ruimtelijke schaalniveau. Verrassend is dat dit wat betreft de voorzieningen niet zo uitpakt. Hier wordt per saldo meer belang aan gehecht als lokaal kenmerk dan verwacht en in combinatie met een slechte waardering duidt dit op een zekere aantasting van de ervaren leefbaarheid bij een deel van de bewoners in de Westhoek. Het blijkt echter lastig te achterhalen waarom bepaalde groepen bewoners deze onbalans ervaren. Er is een verschil gevonden tussen kleine en grotere dorpen, waarbij vooral de stagnerende kleine kernen als meer kwetsbaar worden ervaren en de stagnerende oude centra het minste. Opvallend is echter dat deze ervaren aantasting vooral naar voren komt onder de streekautochtonen. In hoofdstuk 5 wordt hier extra aandacht aan besteed.

Naast voorzieningen blijken diverse groepen bewoners ook een kwetsbaarheid te ervaren op het aspect werkgelegenheid en enigszins op het aspect bereikbaarheid. Bij werkgelegenheid speelt de mate waarin men een lokale actieradius in dag- en leefpad heeft mee. Waarschijnlijk hebben deze bewoners vaker een gevoel van (dreigend) verlies omdat men op dit punt niet regionaal georiënteerd is. De waardering en het belang dat wordt gehecht aan bereikbaarheid is meer diffuus. Het is vooral de vraag welke richting de kwaliteit van de bereikbaarheid zich zal ontwikkelen en of er in de toekomst een groter gevoel van ontevredenheid onder bepaalde groepen bewoners zal ontstaan.

Stavele

Om recht te doen aan de 'agency' van de grensbevolking is een perspectief vanuit de 'periferie' en een benadering 'van onderop' onmisbaar.

Sophie Bouwens⁴

De eigen inbreng van bewoners

Inleiding

De leefbaarheid behouden of het verbeteren ervan is iets dat voor een groot deel van onderop moet komen, vanuit de bewoners zelf (Vermeij, 2013). Hiervoor is een sociaal vitale gemeenschap nodig: enthousiaste mensen die vanuit hun betrokkenheid en een zekere trots op het dorp bijdragen leveren aan de gemeenschap en de verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen om initiatieven te ontplooien. Deze omschrijving omvat twee belangrijke pijlers binnen de sociale vitaliteit, namelijk: één van verbindende kwaliteiten, gebaseerd op de bijdragen die bewoners leveren door op enigerlei wijze te participeren, en één van vernieuwende kwaliteiten, in de betekenis van het om kunnen gaan met veranderingen in de lokale omstandigheden (Vermeij & Mollenhorst, 2008).

Van oudsher heeft het dorpsleven de naam sterk te zijn in de verbindende kwaliteiten, wat samenhangt met het traditionele gemeenschapsleven. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de zogenaamde volgers, bewoners die participeren in activiteiten, of bijvoorbeeld alleen lid zijn van een vereniging maar niet organiseren, en de trekkers, de bewoners die de organisatie op zich nemen en dus de kar trekken. Het perspectief van het autonome dorp is vooral gericht op de vraag wat er nog over is van de verbindende sociale vitaliteit, welke groepen bewoners volgers zijn en wie de trekkers. Maar ook in het perspectief van het woondorp is een verbindende vitaliteit van belang. Dit hoofdstuk beschrijft in hoeverre bewoners deelnemen aan dorpsactiviteiten, aan lokaal culturele tradities en participeren in (lokale) verenigingen en organisaties. Daarnaast is er aandacht voor de bewoners die de dorpsactiviteiten daadwerkelijk organiseren.

Bij de vernieuwende kwaliteiten gaat het om de flexibiliteit waarmee bewoners omgaan en inspelen op veranderingen in het plattelandleven. Hierin kan een traditioneel sterke sociale samenhang juist voor een barrière zorgen. Een hechte gemeenschap kan zodanig op zichzelf gericht zijn dat er te behoudend wordt gereageerd op veranderingen, of zelfs een weerstand bestaat tegen ontwikkelingen en mensen die 'van buiten het dorp' komen. Juist de relaties buiten de vertrouwde eigen kring worden echter gezien als belangrijke bronnen van informatie die nieuwe kansen en perspectieven kunnen bieden die gericht zijn op de toekomst (Granovetter, 1973; Burt, 2004). Het is niet te verwachten dat een groot deel van de bewoners

⁴ Sophie Bouwens, *Over de streek; Grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland, 1958-2001*, 2008, p. 28.

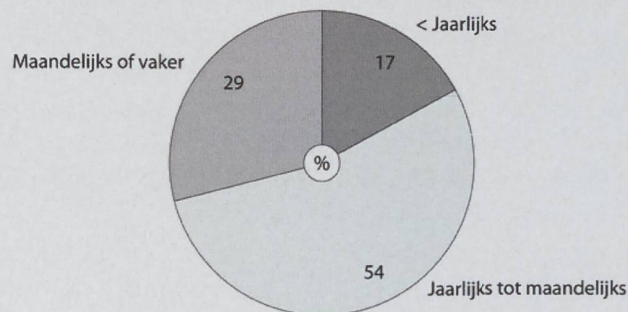
daadwerkelijk vernieuwende initiatieven ontplooit. Het gaat meestal om enkele sleutelfiguren die een belangrijke rol spelen en niet alleen verbindingen kunnen leggen tussen verschillende groepen bewoners, maar ook tussen bewoners en bestuurders, of maatschappelijke organisaties (WRR, 2005; 2012).

Inwijkelingen en mensen met een andere achtergrond kunnen mogelijk een nuttige aanvulling zijn op de dorpsbevolking en een vernieuwende actieve rol spelen binnen de lokale gemeenschap. De culturele kloof tussen oude en nieuwe bewoners moet dan echter niet te groot zijn. Zo kunnen inwijkelingen buitengesloten worden en geen kans krijgen, of krijgen zij juist het verwijt dat zij zich teveel afzijdig houden van de (traditionele) gemeenschap. Het kan echter ook voorkomen dat nieuwe bewoners zodanig initiatiefrijk zijn dat zij te hard van stapel lopen voor de oorspronkelijke bewoners die nog hun eigen referentiekader hanteren en zich door de veranderingen niet meer herkennen in wat er van hun dorp geworden is. Vernieuwende sociale vitaliteit bestaat er daarom voor een groot deel uit dat oude en nieuwe bewoners elkaar vinden en dat er mensen zijn die initiatieven nemen om krachten te bundelen. In dit onderzoek is de verzamelde informatie over dit thema zeer bescheiden. Er is gevraagd naar de houding die de dorpsbewoners aannemen ten opzichte van inwijkelingen en in het bijzonder bewoners met een Franstalige herkomst. Hoewel de vraagstelling beperkt is, geeft het tot op zekere hoogte een beeld in hoeverre dorpsbewoners mensen met deze culturele achtergronden op afstand houden of als deel van de gemeenschap willen zien.

Deelname aan dorpsactiviteiten en lokale tradities

Als deel van de verbindende sociale vitaliteit is eerst gekeken naar de mate waarin bewoners participeren in dorpsactiviteiten en lokale tradities. Er is gevraagd hoe vaak men naar activiteiten gaat die binnen de deelgemeente georganiseerd worden, zoals een braderie, een kermis, of muziek optredens, en of men helpt met het organiseren ervan. De bewoners die betrokken zijn bij de organisatie van deze dorpsactiviteiten vervullen binnen de verbindende sociale vitaliteit een trekkersrol. Daarnaast is er apart gevraagd naar drie verschillende soorten culturele tradities, of deze volgens de bewoners in hun deelgemeente voorkomen en of men daar zelf aan meedoet. De uitkomsten hiervan zijn dus gebaseerd op de subjectieve beleving van de bewoner en niet op een objectieve telling. Dit betekent dat in hetzelfde dorp sommige bewoners aangeven dat een bepaalde traditie helemaal niet voorkomt, terwijl andere bewoners zeggen dat het er weldegelijk is. Het gaat om festiviteiten met een lokale historische betekenis, het nuttigen van typisch streekgebonden of lokale gerechten, en het ophangen van een vlag die de deelgemeente of de streek vertegenwoordigt. Culturele tradities dragen bij aan de identiteit van het dorp of de streek en kunnen bewoners een gevoel van verbondenheid geven.

De meeste bewoners nemen wel een paar keer per jaar deel aan dorpsactiviteiten (figuur 3.1), waarbij 29 procent maandelijks of vaker naar iets toegaat. Van het totaal aantal bewoners is 17 procent nauwelijks participant te noemen, aangezien een eventueel bezoek hooguit sporadisch voorkomt en minder dan eenmaal per jaar plaatsvindt. In totaal geeft 22 procent van alle bewoners aan dat zij meehelpen met het organiseren van activiteiten voor het dorp (niet in de figuur).

FIGUUR 3.1 FREQUENTIE WAARMEE BEWONERS DEELNEMEN AAN DORPSACTIVITEITEN

Een laag percentage van 10 procent thuisblijvers is te zien bij de hoogst opgeleiden. Huishoudens met kinderen, en zeker met jonge kinderen, zijn meer actief dan huishoudens zonder kinderen. Hoewel het type sociaal netwerk geen significante samenhang vertoont, komt wel een positieve samenhang naar voren met de mate waarin men contact heeft met familie, vrienden en burens. Bij nadere uitsplitsing blijkt het vooral om het contact met vrienden en burens te gaan. Dit kan natuurlijk ook komen doordat men elkaar juist voor een deel treft op dergelijke activiteiten.

Het type dorp dynamisch door mogelijkheden kent met 10 procent een laag percentage thuisblijvers in vergelijking met bewoners in de andere typen woonmilieus. Dit percentage ligt met 27 procent het hoogste in de stagnerende oude centra, terwijl in de dorpen met dynamiek door aantrekkelijkheid bewoners relatief vaak meer dan maandelijks naar een activiteit gaan (41 procent).

Verder ligt de kans dat bewoners meer dan maandelijks activiteiten bezoeken hoger bij bewoners die in de deelgemeente geboren en getogen zijn, of er als streekautochtoon lang wonen (rond de 40 procent). Wat bovendien opvalt is dat streekallochtonen met een korte woonduur actiever zijn dan streekallochtonen met een lange woonduur. Het is dus niet gezegd dat nieuwkomers activiteiten links laten liggen. Het is echter de vraag of zij alleen in de eerste periode uit nieuwsgierigheid langskomen, om het dorp 'te verkennen', of dat zij actief blijven. Er zijn autochtone bewoners die het gevoel hebben dat nieuwkomers lastig te betrekken zijn. Een lid van een bewonersplatform met een vrij sterk traditioneel referentiekader heeft weinig vertrouwen in de interesse van nieuwkomers voor wat er in het dorp gebeurt:

"Met de kermissen wordt een aanbod gegeven, maar hoeveel van de niet-authentieke dorpingen komen daar naartoe? Zelfs als je een gratis consumptie aanbiedt komen ze niet. Nieuwe inwoners die van buiten (het dorp) komen hebben veel minder verbondenheid met het sociaal leven, dat is een fenomeen dat steeds erger wordt." (Groepsinterview bewoners)

Ook in een ander dorp is een actieve bewoonster bezorgd over de ontwikkelingen onder nieuwe dorpsgenoten om naar activiteiten te komen. Zij ziet vooral dat het bij deelnemers altijd om dezelfde groep gaat, maar dat het moeilijk is om thuisblijvers te enthousiasmeren:

"We hebben eens de brandweer laten komen voor een spuitoefening over brandveiligheid en al. Er waren hier 8 mensen. En heel het dorp was uitge-

nodigd. Ik had dat gedaan via de vereniging. Iedereen had strooibriefjes gekregen in heel het dorp. Er waren hier 8 mensen, 8 mensen van het bestuur! Het is moeilijk. Maar we hebben hier natuurlijk ook andere activiteiten, die wel goed lopen. Mensen van hier krijgen we mee, maar nieuwe mensen die hier komen wonen is moeilijk. Ze houden zich apart. Je kunt natuurlijk ook activiteiten hebben waar je 30 of 40 mensen hebt, maar dat zijn dan weer de mensen die je kent." (Groepsinterview)

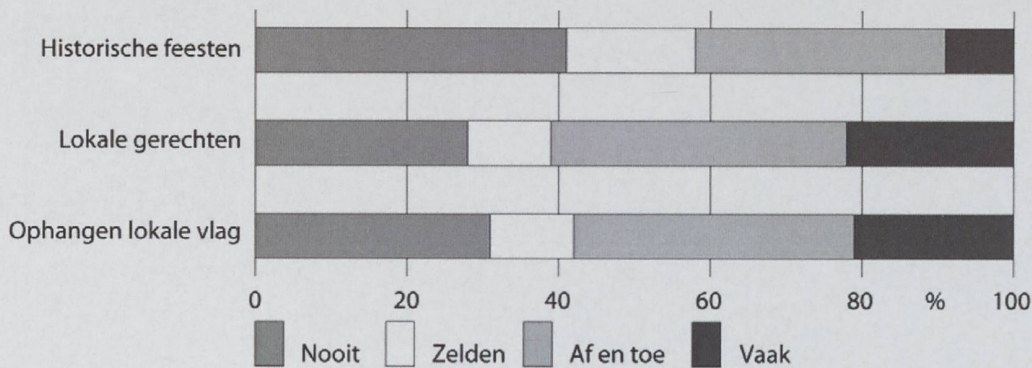
De meest sterke samenhangen zijn echter niet gevonden met de migratiegeschiedenis van de bewoner, maar opnieuw met de kenmerken die te maken hebben met de dorpsbinding en de twee typen betrokkenheid. Tabel 3.1 geeft de duidelijk positieve samenhangen weer.

TABEL 3.1 FREQUENTIE WAARMEE BEWONERS DEELNEMEN AAN DORPSACTIVITEITEN NAAR BINDING EN (ERVAREN) BETROKKENHEID (STATISTISCHE SIGNIFICANTIE: *** <.01)

	< Jaarlijks	Maximaal maandelijks	Vaker dan maandelijks	Cramer's V
Traditionele dorpsbinding				
• Zwak	35%	48%	17%	0,204***
• Sterk	14%	59%	27%	
• Zeer sterk	10%	44%	46%	
Eigen betrokkenheid				
• Matig	30%	50%	20%	0,196***
• Sterk	16%	58%	26%	
• Zeer sterk	6%	48%	46%	
Ervaren betrokkenheid				
• Matig	36%	54%	10%	0,237***
• Sterk	14%	58%	28%	
• Zeer sterk	8%	46%	46%	

De trekkersrol wordt wat minder vaak vervuld door vrouwen en twintigers. Daarnaast is er een duidelijke samenhang met het dag- en leefpad van bewoners. Zo komt de trekkersrol vaker voor bij bewoners in huishoudens met alleen betaald werk binnen de eigen deelgemeente (36 procent), terwijl bewoners van huishoudens met alleen betaald werk buiten de Westhoek het minst vaak dorpsactiviteiten helpen organiseren (10 procent). Ook streekautochtonen met een lange woonduur zijn vaker trekker (36 procent), gevolgd door bewoners die in de deelgemeente geboren en getogen zijn (24 procent), als ook bewoners met een zeer sterke dorpsbinding (34 procent) en zij die zelf zeer sterk betrokken zijn bij hun deelgemeente (39 procent).

Figuur 3.2a laat zien in hoeverre de drie genoemde lokale tradities volgens de bewoners voorkomen binnen hun eigen deelgemeente. Het voorkomen van festiviteiten met een historische betekenis wordt het minst vaak bevestigend beantwoord: 41 procent van de bewoners geeft aan dat dit nooit het geval is en slechts 9 procent dat dit juist vaak gebeurt. De bewoners in het zuidelijk deel van de Westhoek geven vaker aan dat er wel eens een dergelijke festiviteit wordt gehouden, wat mogelijk te maken heeft met de extra aandacht die er in dit gebied is voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Het nuttigen van lokale etenswaren en gerechten en het ophangen van de lokale vlag komt volgens de bewoners meer voor. Over beide tradi-

FIGUUR 3.2A FREQUENTIE VAN HET VOORKOMEN VAN LOKALE TRADITIES VOLGENS BEWONERS

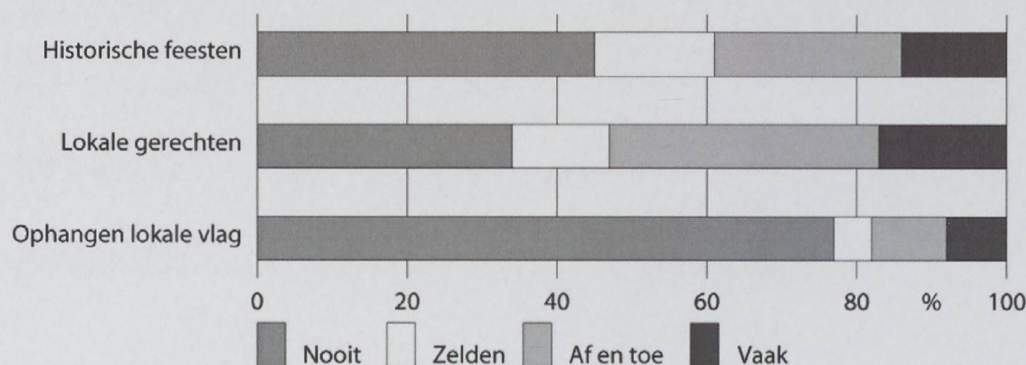
ties zegt ruim 20 procent dat op dit gebied vaak iets gebeurt in de deelgemeente en nog eens bijna 40 procent zo af en toe. Deze weergave verschilt niet veel tussen de bewoners in de verschillende typen woonmilieus.

Volgens de bewoners is het het meest gebruikelijk dat er in de deelgemeente met één of twee van de genoemde tradities iets wordt gedaan. Daarnaast geeft 19 procent aan dat zelfs alle drie de tradities af en toe tot vaak voorkomen, terwijl de overige 19 procent van de bewoners zegt dat juist aan geen van de drie aandacht wordt besteed in hun deelgemeente.

Figuur 3.2b geeft alleen de bewoners weer die hebben aangegeven dat lokale tradities in hun deelgemeente voorkomen, waarbij aan hen is gevraagd of men zelf meedoet. Het eerste dat opvalt is dat een grote meerderheid (77 procent) aangeeft zelf nooit de lokale vlag op te hangen. Dit lijkt tegenstrijdig met de bewering hoe vaak dit gebruik voorkomt in de eigen deelgemeente. Waarschijnlijk is het ophangen van een dergelijke vlag niet zozeer een activiteit van burgers zelf, maar komt dit gebruik meer voor op publieke locaties en bij (overheids)organisaties, of lokale bedrijven. Het eten van lokale gerechten is het meest gebruikelijk, 36 procent geeft aan dit af en toe te doen en 17 procent vaak.

Als bepaalde tradities niet lokaal voorkomen, dan kan men er ook niet aan deelnemen al zou men willen. De gegevens die de bewoners hebben ingevuld zijn echter subjectief. In hetzelfde dorp zijn er steeds zowel mensen die zeggen dat iets niet voorkomt, als mensen die aangeven dat dit wel zo is. Het zegt dus zeker ook iets over de kans op participatie vanuit de bewoner zelf gezien. Daarom is er voor gekozen om de bewoners die aangeven dat de genoemde tradities niet voorkomen in te delen bij de groep die zelf zegt nooit deel te nemen. Het komt weinig voor dat bewoners aan alle drie de tradities af en toe of zelfs vaak meedoen. Dit geldt voor slechts 6 procent van alle bewoners; 41 procent neemt aan geen van de genoemde tradities deel, terwijl 38 procent actief is op één en 15 procent op twee van de drie tradities.

Hoger opgeleide bewoners participeren vaker in één of meer tradities. Van de laagst opgeleiden geeft 54 procent aan helemaal niet te participeren. Bovendien komt het onder deze bewoners weinig voor dat zij meedoen aan meer dan één traditie. In samenhang met het type sociaal netwerk valt op dat bewoners met een lokaal

FIGUUR 3.2B FREQUENTIE VAN DEELNAME VAN BEWONERS AAN LOKALE TRADITIES

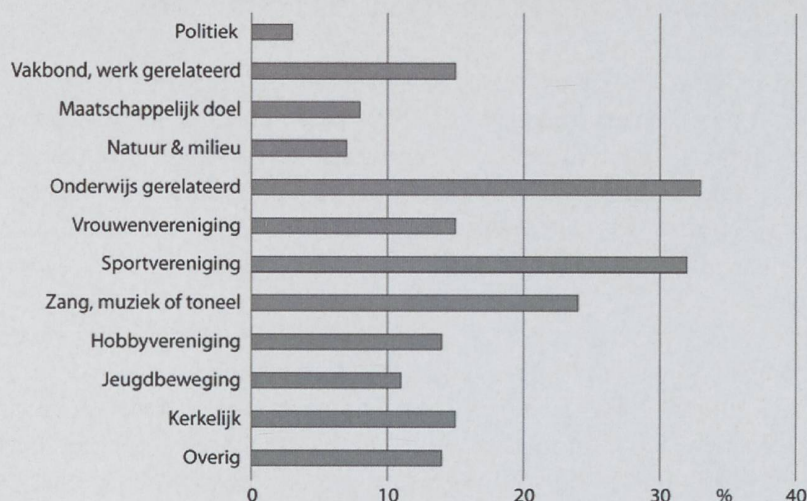
vriendennetwerk het meest vaak deelnemen aan in ieder geval één traditie. Toch hangt deelname niet per definitie samen met het hebben van een lokaal sociaal netwerk. Bewoners met een lokaal familienetwerk blijken minder vaak deel te nemen aan meer dan één traditie. Het niet deelnemen hangt wel duidelijk samen met de mate van de eigen betrokkenheid. Hoe meer betrokken, hoe groter de kans dat men iets met de genoemde lokale tradities doet. Vooral de bewoners die zeer betrokken zijn doen vaker mee aan meer dan één traditie. De groep bewoners die vindt dat de betrokkenheid van andere bewoners in het dorp zwak is, participeert zelf vaker helemaal niet in de lokale tradities in vergelijking met anderen.

Deelname aan verenigingsleven en organisaties

Een ruime meerderheid van de bewoners is op de een of andere manier verbonden met organisaties of het verenigingsleven. Over het algemeen is men betrokken bij één of twee soorten organisaties, namelijk 47 procent van de bewoners. Daarnaast zegt 15 procent in drie organisaties actief te zijn en nog eens 15 procent in vier of meer. Als de bewoner heeft aangegeven minder dan jaarlijks bijeenkomsten te bezoeken, dan wordt dit als verwaarloosbaar beschouwd, waarmee de groep die aangemerkt wordt als niet-deelnemer op 23 procent van alle bewoners uitkomt.

In figuur 3.3 is te zien dat de top drie van verenigingen waar de bewoners zich het meest mee verbinden bestaat uit: onderwijs- of ouderverenigingen van school (33 procent), sportverenigingen (32 procent) en verenigingen op het gebied van zang, muziek of toneel (24 procent). Deze top drie wordt gevolgd door het bezoeken van kerkelijke bijeenkomsten, werkgerelateerde organisaties zoals vakbonden, landbouworganisaties en dergelijke, en vrouwenverenigingen. Van alle andere soorten organisaties worden de politieke bijeenkomsten verreweg het minste bezocht. Slechts 3 procent van de bewoners gaat wel eens (tenminste jaarlijks) naar een dergelijke bijeenkomst.

Het bezoeken van verenigingen en organisaties gebeurt over het algemeen niet frequent: meer dan maandelijks, laat staan wekelijks komt niet veel voor. Het onderscheid is dan ook voornamelijk tussen mensen die helemaal niet deelnemen en mensen die dat wel (eens) doen. Alleen de sportverenigingen worden door een

FIGUUR 3.3 AANDEEL BEWONERS DAT MINSTENS JAARLIJKS BIJENKOMSTEN BEZOECT NAAR SOORT VERENIGING OF ORGANISATIE

duidelijke groep mensen tenminste wekelijks bezocht (19 procent). Daarnaast staan onderwijs gerelateerde bijeenkomsten en bijeenkomsten van zang, muziek of toneelverenigingen vaker meer dan maandelijks op de agenda.

Het naar geen enkele vereniging of organisatie gaan komt significant vaker voor onder vrouwen (29 procent), laag opgeleiden (40 procent), en bewoners met een Franstalige herkomst (37 procent). Daarnaast is er een positieve samenhang met inkomen en vooral met de eigen betrokkenheid van de bewoners. Een dergelijke samenhang is dus niet significant met achtergrondkenmerken als type huishouden, dorpsbinding en migratiegeschiedenis, zoals wel het geval was bij het deelnemen aan algemene dorpsactiviteiten. Zo toont de ene nieuwkomer wel belangstelling, maar geeft aan nog even te wachten om eerst goed te willen settelen in de eigen woning (het eigen domein gaat vóór):

“Voorlopig nog niet. Het is wel de bedoeling om meer betrokken te geraken bij het dorp. Het is nu 5 ½ jaar dat we hier wonen [...] en we zijn eigenlijk ons huis aan het verbouwen. We doen praktisch alles zelf. Voorlopig hebben we nog geen tijd gehad om ons te engageren in verenigingen, maar het is wel de bedoeling om bijvoorbeeld deel te nemen aan het bewonersplatform.”
(Respondent 1760, vrouw van 45 jaar, streekautochtoon),

terwijl de andere nieuwkomer direct een plek zoekt om via participatie te integreren:

“We doen wel veel activiteiten in de ouderraad. [...] Om mensen te leren kennen. Omdat we heel nieuw zijn, we hebben niets te maken met dit dorp of de Westhoek. We moesten iets doen om geïntegreerd te geraken.”
(Respondent 1733, vrouw van 33 jaar, streekallochtoon)

Wel is er een zwakke significante samenhang met het type woonmilieu, wat vooral een onderscheid blijkt te zijn tussen stagnerende en dynamische milieus. In de stagnerende dorpen participeren minder bewoners dan in de dynamische.

Deelname binnen of buiten de eigen deelgemeente

Of bewoners in hun deelgemeente of daar buiten participeren hangt niet alleen af van hun individuele keuzes, maar wordt mede bepaald door het aanbod in hun dorp. Zou een bepaald dorp geen enkele vereniging binnen de eigen grenzen hebben, dan moet men wel naar elders gaan om actief te zijn. Toch is het voor de beeldvorming goed om te kijken naar de mate waarin de participatie binnen de eigen deelgemeente plaatsvindt en of er verschillen tussen bewoners bestaan die wel en die niet lokaal participeren.

In figuur 3.4 is te zien dat de participatie in het verenigingsleven voor een groot deel lokaal plaatsvindt. De kerkelijke bijeenkomsten en het bezoeken van vrouwenverenigingen zijn het meest lokaal gericht, meer dan 70 procent van de deelnemers blijft hiervoor binnen de eigen deelgemeente. Voor het bezoeken van aan onderwijs gerelateerde bijeenkomsten, politiek, zang, muziek of toneel, jeugdbewegingen, hobby, en overige verenigingen geldt dit voor minstens de helft van de deelnemers. Worden de activiteiten niet lokaal bezocht, dan vinden de bijeenkomsten bijna altijd elders in de Westhoek plaats. Dit betekent dat naast actieve deelname in het eigen dorp er ook een vrij sterke wisselwerking is met de eigen streek. Van de mensen die wel eens naar bijeenkomsten gaan, verlaat 36 procent hiervoor altijd de deelgemeente, 30 procent bezoekt één vereniging binnen de eigen deelgemeente en de overige 33 procent is in minstens twee verenigingen actief binnen de eigen deelgemeente.

Bewoners met een korte woonduur (minder dan 10 jaar) participeren relatief vaak alleen in organisaties en verenigingen buiten de deelgemeente (42 procent), maar dit geldt ook voor streekallochtonen met een lange woonduur (39 procent). Streekautochtonen met een lange woonduur daarentegen zijn het meest lokaal betrokken (78 procent), gevolgd door de bewoners die er geboren en getogen zijn (68 procent). Daarnaast is er een sterkere samenhang gevonden met ten eerste de mate van dorpsbinding en ten tweede met de betrokkenheid die men ervaart onder de andere dorpsbewoners. Bewoners met een zwakke dorpsbinding participeren vaker buiten het eigen dorp. En, hoe zwakker men de betrokkenheid binnen het dorp ervaart, hoe vaker men zelf alleen buiten de deelgemeente actief is. Dit laatste zou er mogelijk ook op kunnen wijzen dat voor deze bewoners niet veel te doen is binnen het eigen dorp. Tussen de typen woonmilieus zijn op dit punt verder geen significante verschillen aangetoond.

De feitelijke situatie en de beleving van de bewoners hoe het er met het lokale verenigingsleven voor staat zal vooral sterk verschillen op het laagste schaalniveau van dorp tot dorp en tussen bewoners onderling. Net als elders in de samenleving vragen actieve bewoners in de dorpen van de Westhoek zich vooral af of er voldoende mensen zijn die de kar willen blijven trekken en of de initiatiefnemers het op zo'n manier weten te organiseren dat het potentiële deelnemers blijft aanspreken. De oude garde ziet daarbij weinig initiatieven vanuit de jongeren en een afzijdige houding vanuit nieuwkomers: